

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
“Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”

А.М. ПАЛУЯН

БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)

**Заданні да кантрольнай работы
для студэнтаў завочнага факультэта
спецыяльнасці I – 31 01 01 – 02
“Біялогія (навукова-педагагічная дзейнасць)”**

ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫКАНАННЯ КАНТРОЛЬНОЙ РАБОТЫ

Курс “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” уведзены для студэнтаў спецыяльнасці “Біялогія (навукова-педагагічная дзейнасць)”, каб садзейнічаць развіццю вуснай і пісьмовай мовы студэнтаў, будучых спецыялістаў. Авалоданне высокай моўнай культурай спрыяе лагічнасці, выразнасці, дакладнасці маўлення прадстаўнікоў усіх прафесій.

Асаблівацю вивучэння курса “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” пры завочнай форме навучання з’яўляецца тое, што аб’ём самастойнай работы студэнта па выпрацоўцы маўленчых навыкаў і ўменняў перавышае аб’ём практычных аўдыторных заняткаў з выкладчыкам. Суаднясенне аўдыторных і самастойных гадзін, якія адводзяцца на поўны курс навучання роўнае 8/34.

Самастойная работа студэнта па засваенні курса беларускай мовы (прафесійнай лексікі) накіравана на паглыбленне ведаў на ўсіх моўных узроўнях, выяўленне спецыфікі беларускай мовы, авалоданне навуковай тэрміналогіяй адпаведна выбранай спецыяльнасці, умненне карыстацца тлумачальнымі, перакладнымі і спецыяльнымі слоўнікамі і дапаможнікамі. З улікам таго, што на Беларусі ў якасці дзяржаўнай выступае не толькі беларуская, але і руская мова, пры засваенні курса значная ўвага надаецца супастаўленню і выяўленню адрозненняў абедзвюх моў.

Студэнт павінен ведаць сістэму лексічных, граматычных і стылістычных сродкаў беларускай мовы, іх камунікацыйныя магчымасці, адэкватна перакладаць навуковыя, спецыяльныя і службовыя тэксты з рускай мовы на беларускую і наадварот, улічваючы стылістычную прыналежнасць і асаблівасці лексіка-граматычнай будовы тэксту, набыць навыкі пісьменнага афармлення справавых дакументаў і лістоў, падрыхтоўкі і правядзення публічных выступленняў, справавых размоў, умець аналізаваць і інтэрпрэтаваць спецыяльныя тэксты на беларускай мове, асаблівасці беларуска-рускага і руска-беларускага білінгвізму.

Для таго каб дасягнуць указанага ў праграме ўзроўню валодання мовай, неабходна сістэматычна працаваць над фарміраваннем навыкаў практычнага карыстання беларускай мовай у яе вуснай і пісьмовай формах. Асаблівая ўвага павінна быць скіравана на нацыянальна адметныя моўныя факты і з’явы.

Неабходна памятаць, што здольнасці развіваюцца ў працэсе работы, што асэнсаваны матэрыял запамінаецца лягчэй, што навык выпрацоўваецца шляхам неаднаразова выкананага дзеяння.

1. Пры выкананні 1 і 2 заданняў паўтарыце правілы правапісу галосных і зычных (гл. матэрыял для даведак) і выкарыстоўвайце арфаграфічны слоўнік

2. Для выканання задання № 3 неабходна ведаць правілы перадачы спалучэнняў галосных у беларускай мове, правапіс спалучэнняў зычных, правілы перадачы на пісьме такіх фанетычных з’яў, як дзеканне і цеканне, падаўжэнне зычных (гл. матэрыял для даведак). Можна выкарыстаць перакладны руска-беларускі слоўнік.

3. У заданні № 4 правяраецца правапіс вялікай літары (гл. матэрыял для даведак).

4. Для правільнага выканання задання № 5 памятайце, што сінонімы – гэта словы, якія па-рознаму гучаць і пішуцца, але маюць блізкае лексічнае значэнне (напрыклад: *рэанімацыя* -- *ажыўленне*); антонімы – гэта словы, процілеглыя па лексічным значэнні (напрыклад: *цёпла* -- *холодна*).

5. Пры выкананні задання № 6 звярніцеся да двухтомнага “Слоўніка іншамоўных слоў” А.М.Булькі, пяцітомнага “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” ці аднатомнага “Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы”, “Фразеалагічнага слоўніка беларускай мовы”.

6. Пры выкананні задання № 7 неабходна засвоіць правілы вызначэння роду і ліку назоўнікаў. Асаблівую ўвагу звярніце на вызначэнне роду ўласных назоўнікаў, складанаскарочаных і агульных нескланяльных (гл. матэрыял для даведак).

7. Для правільнага выканання заданняў №№ 8, 10 неабходна ўмець вызначаць тып скланення, тып асновы, лексічнае значэнне, асаблівасці правапісу канчаткаў назоўнікаў, у прыватнасці рознаскланяльных, а таксама асаблівасці скланення і правапісу займеннікаў (гл. матэрыял для даведак).

8. Пры выкананні задання № 9 паўтарыце правілы правапісу зычных на стыку кораня і суфікса і правілы ўтварэння прыналежаў прыметнікаў у залежнасці ад роду назоўніка (гл. матэрыял для даведак).

9. Для правільнага выканання задання №11 трэба паўтарыць правілы скланення і правапісу лічэбнікаў, ужыванне лічэбнікаў з назоўнікамі (гл. матэрыял для даведак).

10. Пры выкананні задання № 8 неабходна ўмець вызначаць тып спражэння дзеяслова, засвоіць правапіс канчаткаў дзеясловаў (гл. матэрыял для даведак).

11. Для правільнага выканання задання № 9 трэба паўтарыць правілы скланення і правапісу лічэбнікаў, ужыванне лічэбнікаў з назоўнікамі (гл. матэрыял для даведак).

12. Пры выкананні задання № 10 паўтарыце правілы правапісу зычных на стыку кораня і суфікса і правілы ўтварэння прыналежаў прыметнікаў у залежнасці ад роду назоўніка (гл. матэрыял для даведак).

13. Для правільнага выканання задання № 11 трэба паўтарыць правілы скланення і правапісу лічэбнікаў, ужыванне лічэбнікаў з назоўнікамі (гл. матэрыял для даведак).

14. Пры выкананні задання № 12 неабходна ўмець вызначаць тып спражэння дзеяслова, засвоіць правапіс канчаткаў дзеясловаў (гл. матэрыял для даведак).

15. Заданне № 13 прадугледжвае засваенне правілаў напісання слоў асобна, разам, праз злучок (гл. матэрыял для даведак). Пры неаходнасці карыстайцеся арфаграфічным слоўнікам.

16. Для выканання задання № 14 паўтарыце правілы правапісу суфіксаў дзеясловаў, правілы ўжывання лічэбнікаў з назоўнікамі, асабліва ў дапасавання і кіравання ў беларускай мове (гл. матэрыял для даведак). Пры неаходнасці карыстайцеся перакладным руска-беларускім слоўнікам.

17. У заданні № 15 неабходна, карыстаючыся падручнікам, запісаць правілы пастаноўкі знакаў прыпынку на ўказанае правіла і прывесці прыклады сказаў.

18. У заданні № 16, карыстаючыся перакладным руска-беларускім слоўнікам, перакладзіце тэкст на беларускую мову,

19. У заданні № 17 з дапамогай перакладнага беларуска-рускага слоўніка запішыце пераклад тэкста на рускую мову.

20. У канцы абавязкова ўкажыце, якой літаратурай і слоўнікамі вы карысталіся: аўтар, назва кнігі, год выдання, месца выдання, колькасць старонак.

ПАТРАБАВАННІ ДА АФАРМЛЕННЯ КАНТРОЛЬНОЙ РАБОТЫ

1. У адпаведнасці з вучэбным планам спецыяльнасці вам неабходна выканаць кантрольную работу. У дапаможніку прапануюцца 5 варыянтаў. Вы выбіраеце для выканання адзін варыянт у залежнасці ад таго, на якую літару пачынаецца ваша прозвішча на беларускай мове. Астатнія варыянты можна выкарыстаць у якасці матэрыялу для падрыхтоўкі да заліку і самастойнай работы.

2. Выконваецца пісьмовая кантрольная работа ў асобным шшытку. Вокладка падпісваецца наступным чынам:

*Кантрольная работа
на беларускай мове (варыянт № ...)
студэнта (студэнткі) ... курса завочнага факультэта групы ...
спецыяльнасці "Біялогія (навукова-педагагічная дзейнасць)"
Прозвішча, імя, імя па бацьку*

3. Кантрольная работа выконваецца чарнілам сіняга ці чорнага колеру, акуратным почыркам. Пры выкананні кантрольнай работы пакідайце ў шшытку палі для заўваг, тлумачэнняў і метадычных указанняў рэцэнзента. Абавязкова пішыце нумар і змест задання. У заданнях на пераклад матэрыял павінен быць размешчаны наступным чынам:

Левая старонка	Правая старонка
палі тэкст на рускай мове	тэкст на беларускай мове палі

4. Заданні кантрольнай работы павінны выконвацца ў той паслядоўнасці, у якой яны размешчаны ў даным дапаможніку. У канцы работы абавязкова ўказвайце спіс выкарыстанай літаратуры і слоўнікаў.

5. Выкананую кантрольную работу накіроўвайце для праверкі і рэцэнзавання на адрас універсітэта ў вызначаныя тэрміны. Пры станоўчай рэцэнзіі студэнт, які выканаў кантрольную работу, дапускаецца да яе абароны ў выглядзе гутаркі з выкладчыкам у час сесіі ці вызначаныя ў міжсесійны перыяд дні кансультацый для студэнтаў-завочнікаў.

6. Калі кантрольная работа выканана без захавання ўказаных патрабаванняў ці не поўнасцю, яна вяртаецца студэнту без праверкі.

7. Калі ў кантрольнай рабоце дапушчана шмат памылак, яна атрымлівае адмоўную рэцэнзію і накіроўваецца студэнту для дапрацоўкі. Перапрацаваная і выпраўленая кантрольная работа рэцэнзуецца ва ўстаноўленым парадку.

**КАНТРОЛЬНАЯ РАБОТА
ВАРЬЯНТ I (А, Б, В, Г)**

1. Пастаўце націск у словах: *выпадак, мезенец, украінскі, развіты (чалавек), крэмень, адзінаццаць, балаваць, бульбяны, каноплі, крапіва.*

2. Устаўце прапушчаную літару:

Э, А, Ё: *адр...сат, др...вотня, Ж...нева, лат...рэя, ш...дэўр, кр...шыць;*

Е, Я: *м...травы, с...мнаццаць, вогн...ўстойлівы, вын...ньчыць, кал...ндар, тыс...ча;*

Ы, І, Ы: *звыш...дэйны, дэз...нфармацыя, аб...мізць, вы...граваць, за...нелы, пры...сіці;*

У, Ў: *ручка-...казка, со...с, а...дыторыя, фа...на, новы ...нівермаг, фра...;*

мяккі знак або апостраф: *шампін...ён, ліпен...скі, чатырох...ярусны, зап...ю, салаў...і, голуб...;*

В: *...окіс, на...ушнікі, ...унцыя, ...оцат, Ля...он, на...астрыць;*

С, Ж, ШС: *нясві...скі, пта...тва, прыго...тва, тавары...кі, чэ...кі, кня...тва;*

А, О: *п...ўнаводны, шыр...катвары, ст...тысячны, п...ліклініка, п...літэхнічны.*

3. Запішыце словы па-беларуску: *бактерия, деликатный, интеллект, критерий, термос, город Мийоры, четверг, капустаный, карантин, марево, рессора, Жанна, Наталья, реактив, поздний, львёнок.*

4. Спішыце, раскрываючы дужкі: *(М,м)элежаўскія раманы, (М,м)ічурынскі гатунак, (Б,б)рэстчына, (В,в)асева паліто, (М,м)урчыны кацяняты, (Г,г)омельскі (Дз,дз)яржаўны (У,у)ніверсітэт.*

5. Да іншамоўных слоў запішыце беларускія сінонімы: *рэшты, рэзюмэ, экзэмпляр, абстрактны, гарантыя, фізіяномія.*

6. Растлумачце значэнне слоў: *аксаміт, апантаны, гарбар, знічка, менталітэт, фітанцыды.*

7. Дапішыце канчаткі прыметнікаў: *сонечн... Тбілісі, вопытн... біёлаг Лебедзева, маленьк... поні, аўтарытэтн... журы, шырок... стэп, парван... кішэнь.*

8. Запішыце назойнікі ў 1) месным склоне адз. ліку: *бацька, лось, сухмень, вядро, роздум, распач, фальш, цень, яблык, шыр, шынель, ціш, безліч, кісель, атэльє, каваль, Рыгор, Алег; 2) родным склоне адз. ліку:* *твар, лоб, хмызняк, вецер, дарвінізм, узгорак, дзень, грам, тыдзень, бялок; 3) давальным склоне адз. ліку:* *хата, вярба, кніга, паліца, вішня, рака, рэчка, страх, Алесь, Алеся, пацучаня, імя; 4) творным склоне адз. ліку:* *Сібір, кроў, косьць, Нарач, дзядуля, Кузьма, Шура, ваверчаня.*

9. Утварыце прыналежныя прыметнікі, падбярыце да іх назойнікі і запішыце словазлучэнні (напр.: брат – братаў капялюш): *старшыня, настаўнік, бабуля, Валодзя, сініца, Таня, мядзведзь, вавёрка.*

10. Праскланяйце займеннікі: *ты, сам, самы, хто.*

11. Запішыце лічэбнікі словамі: *паміж 2 бярозамі, праз 200 гадоў, перад 378 слухачамі, на 459 старонках, да 384 дадаць 618, 100-тысячны жыхар.*

12. Запішыце дзеясловы ў формах 1-ай і 2-ой асобы множнага ліку цяперашняга ці будучага часу: *браць, даць, даваць, рваць, пісаць, шыць, залежаць, ісці.*

13. Запішыце, раскрываючы дужкі: *буда(кашалёўскі), вагона(рамонтны), заходне(беларускі), залаціста(жоўты), гладка(паголены), абы(адкуль), пасля(заўтра), сацыял(дэмакрат), што(сьці), пакуль(што), такі(сказаў), абы(зрабіць), коні не(запрэжаны), не(прачытаўшы) кнігі, не(хапае), далёка не(поўны) пералік, вельмі не(пісьменная) работа, на(хаду), па(малу), па(другое), па(трое), у(чатырох), па(чалавечы), на(памяць), у(бок), на(паказ) мадэляў.*

14. Перакладзіце на беларускую мову: *падаючая звезда, угрожающее положение, встреча, встречаясь, встретив, встретившись, четыре лишних дня, в двухстах метрах от дома, килограмм крахмала, молодой гусь, высокий тополь, вкусная земляника, мёд слаще сахара, смеяться над бездельником, извините меня за беспокойство, рассуждать о будущем, болей корью, заведующий*

кафедрой, послать за доктором, жениться на Ольге, похожий на отца, накануне праздника, в это воскресенье, в два часа дня.

15. Пастаноўка працяжніка паміж дзейнікам і выказнікам. Знакі прыпынку пры аднародных членах сказа і абагульняльных словах пры аднародных членах. (Запішыце правілы і прывядзіце прыклады сказаў)

16. Перакладзіце тэкст на беларускую мову:

Ареал – это то пространство на поверхности нашей планеты, в пределах которого распространён тот или иной вид (род, семейство) животных или растений.

Границы естественного обитания животного или растения сформировались постепенно на протяжении истории Земли и зависят от условий окружающей его жизни – абиотических (физических, химических и т. п.) и биотических (растительности, пищи, паразитов, конкурентов и др.). Ареал может изменяться под воздействием естественных факторов, например увеличения численности вида, и под влиянием хозяйственной деятельности человека. На знании ареалов растений и животных основаны работы по акклиматизации и реакклиматизации животных и растений.

Размеры ареалов различны. Некоторые животные и растения обитают только на небольшом пространстве, например на отдельной горной вершине, острове, в изолированном озере, в ущелье. Другие распространены очень широко – на нескольких материках и занимают на них огромные области.

Для изучения ареалов составляют их карты.

17. Перакладзіце тэкст на рускую мову:

У чэрвені пачынае цвісці ажыны, белымі і ружовымі, сабранымі ў гронкі кветкамі. А ў канцы лета паспяваюць яе глянцаватыя ягады, які здалёк здаюцца чорнымі. Разгледзі іх зблізку – яны чырвона-чорнага колеру або пакрыты сіняватым налётам. Самы час сабраць іх. На лекі ягады спатрэбяцца і свежыя, і сушаныя.

Са свежых ягад можна прыгатаваць сок, які мае цудадзейную сілу, выкарыстоўваецца як супрацьзапаленчы сродак пры прастудзе: дарослым -- на сталовай лыжцы, дзецям – на чайнай лыжцы тры-чатыры разы на дзень. Вельмі дапамагае ён дзецям, хворым на шкарлятыну.

Абавязкова засушыце ягад ажыны. Лыжачка пакрышаных сушаных ягад, змешаных з цукрам ці мёдам, выратуе дзіця ад крывавага паносу ці глістоў. Ужываць тры разы на дзень.

Але галоўная лекавая сыравіна ажыны – яе лісце. Паклапаціцца аб нарыхтоўцы трэба перад цвіценнем расліны – у гэтую пару самая цудадзейная сіла ў лісці. Сушыць лісце неабходна пры тэмпературы не вышэй, чым +35С. Адвар з адной-дзвюх лыжак лісця ажыны на дзве шклянкі вады ўжываюць тры-чатыры разы штодзённа паміж прыёмам і ежы. Ён знімае вострыя і застарэлыя болі страўніка, лечыць запаленчы працэс слізістай абалонкі, гастрыты, з'яўляецца агульным нейтралізатарам пры рэўматычных хваробах, актыўна дапамагае пераборваць грып.

**КАНТРОЛЬНАЯ РАБОТА
ВАРЬЯНТ 2 (Д, Е, Ж, З, І)**

1. Пастаўце націск у словах: *беларусы, ганьба, інструмент, магазін, сантыметр, коклюш, спіна, мысленне, ласкавы, буйны.*

2. Устаўце прапушчаную літару:

Э, А, Ё: бл...ха, адр...с, інт...лігент, др...васек, поч...рк, бухгалт...р;

Е, Я: ...нот, с...зон, вас...мнаццаць, верас...нь, дз...журны, л...снічоўка;

Ы, І, Й: спад...лба, пера...маць, за...скрыцца, раз...грацца, дэз...нфекцыя, без...ніцыятыўны;

У, Ў: жанчына-...рач, ва ...ніверсітэце, стра...с, дыназа...р, музычная шо...;

мяккі знак або апостраф: дз...мухавец, казан...скі, стэп..., кроў...ю, В...етнам;

В: ...оптыка, ...ураджай, ...опыт, ...угор, На...уменка, ...олава;

С, Ц, ДС: беласто...кі, брэс...кі, грама...кі, пале...кі, тавары...кі, слу...кі (Слуцк);

А, О: ст...галосы, ч...рнабровы, н...вагодні, гр...маадвод, шыр...каплечы, мн...гаструнны.

3. Запішыце словы па-беларуску: *жёлтый, ребро, черепаха, тревога, павіан, океан, реакция, майонез, шампіньон, ориентир, билетёр, тетерев, контрастный, милосердный, Алла, Татьяна, льгота.*

4. Спішыце, раскрываючы дужкі: *вершы (К,к)упалавы, (Б,б)ерталетава соль, (Д,д)амоклаў меч, (Р,р)эспубліка, (В,в)ялікае (К,к)няства (Л,л)ітоўскае, сабака (Ж,ж)учка.*

5. Да іншамоўных слоў запішыце беларускія сінонімы: *дыкцыя, рэпліка, фрагмент, басейн, фундамент, вакуум.*

6. Растлумачце значэнне слоў: *анилаг, турнэ, манто, менталітэт, вернісаж, генатып.*

7. Дапішыце канчаткі прыметнікаў: *залат...медаль, шэр...шынель, вядом... навуковец Навіцкая, вялік... шымпанзэ, прыгож... Токію, сінявок... Нарач.*

8. Запішыце назоўнікі ў 1) месным склоне адз. ліку: *хмызняк, герой, дачка, мітынг, Раман, хмель, страх, гара, дрыгва, плячоўка, страх, хвоя, дзядуля, Алесь, кроў, Сібір, кішэнь, стэп, кенгуру;* **2) родным склоне адз. ліку:** *геній, карань, ячмень, дубняк, рэалізм, жаль, танец, студзень, жаўток, грып;* **3) давальным склоне адз. ліку:** *племя, ваверчаня, Саша, Фама, Мікалай, дарога, хустка, Таня, Таццяна, мужчына, цішыня, рука;* **4) творным склоне адз. ліку:** *Сож, Жэня, кураня, любоў, медзь, Беларусь, бацька, Пеця.*

9. Утварыце прыналежныя прыметнікі, падбярыце да іх назоўнікі і запішыце словазлучэнні (напр.: брат – братаў капялюш): *Алег, Васіль, Наталля, Аленка, ліса, бусел, жонка, бабёр.*

10. Праскланяйце займеннікі: *я, сябе, яны, што.*

11. Запішыце лічэбнікі словамі: *паміж 3 бярозамі, праз 200 гадоў, перад 254 слухачамі, на 378 старонках, да 295 дадаць 472, 10-тысячны жыхар.*

12. Запішыце дзеясловы ў формах 1-ай і 2-ой асобы множнага ліку: *ісці, везці, жыць, есці, бегчы, пачаць, пачынаць, піць.*

13. Запішыце, раскрываючы дужкі: *паў(Мінска), паў(апельсіна), паў(горада), контр(ігра), усходне(еўрапейскі), крывава(чырвоны), ярка(размаляваны), спяваў(бы), усё(ж)такі, абы(куды), да канца не(прачытаны) твор, не(прывезеныя) дровы, не(варта), не(вялікі), на(дзіва), як(раз), што(раніцы), у(дзень) марозны, пад(вечар), па(першае), па(трое), з(вечара), па(парах), усё(роўна), у(адзіночку).*

14. Перакладзіце на беларускую мову: *пахуццый крестыянін, кантролюючыя органы, умываясь, умывышсь, чытая, прачытаў, тры высокіх дрэва, два доўгіх года, в полутора кілометрах от железной дороги, двухлетний гусь, высокая конопля, жёлтый цыплёнок, поздняя клюква, земляника вкуснее клубники, шутить над другом, простить брата, думать о матери, болей чесоткой, заведующий*

лабораторией, послать за хлебом, жениться на соседке, дом в два этажа, ухаживать за девушкой, на этой неделе, в девять часов утра.

15. Знакі прыпынку ў сказах з адасобленымі членамі. (Запішыце правілы і прывядзіце прыклады сказаў)

16. Перакладзіце тэкст на беларускую мову:

Фауна Беларусі очень прадставітельна – больш 430 відаў пазвоначных і каля 30 тысяч відаў беспозвоначных жывотных. Здарэў обитаюць 73 віда млекапитаючых. Важнае хазяйственае значэнне маюць охотнічыя-прамысловыя віды жывотных – ценныя сваім мехом куница, выдра, крот, рэчнай бобр, звычайная белка, лисица, а таксама лось, дзікі кабан, заяц, мяса якіх існуе ў піццу. Яны распаўсюджаны па ўсёй тэрыторыі краіны. У лясках можна сустракаць і волка, рысь, косулю. У паўночнай і сярэдняй частцы Беларусі ў старажытных змешаных лясках обитае бурый медзведзь.

Патрыярх беларускіх лясав – магутны зубр, занесены ў міжнародную Чырваную кнігу аховы прыроды. Гэта самае крупнае жывотнае Еўропы было хіцніцескі знішчана, апошні зубр забіты браконьерамі ў 1919 годзе. У канцы 20-ых гадоў пачалося аднаўленне папуляцыі зверга за счёт прывезеных асобей. Сёння стада зубров разрослося.

Спаўсненне зубра – даалеко не адзінасны прыклад заботы аб захаванні і аднаўленні фауны Беларусі, абгацэнні ёй новымі відамі жывотных. Здарэў акліматызаваны енатовідная сабака, ена-поласкун, амерыканская норка, ондатра, рассяляецца бласродны олень.

17. Перакладзіце тэкст на рускую мову.

Здольнасць раслін -- іх тканак і лятучых часцінак – знішчаць прасцейшыя мікраарганізмы адзначалі многія навукоўцы, але ніхто не мог даць навуковага тлумачэння гэтай з'яве. Шчасце першаадкрывальніка выпала на долю прафесара Пецярбургскага ўніверсітэта Барыса Пятровіча Токіна (1930 г.). У яго вопытах рэчывы расліннага паходжання бязлітасна распаўляліся з інфузорыяй і з хваробатворнымі бактэрыямі. Гэтыя рэчывы Токін назваў фітанцыдамі. Фіта па-грэчаску 'расліна', цыда па-лацінску 'забіваю'. Рэчывы, здольныя тармазіць развіццё або знішчаць бактэрыі і мікраскапічныя грыбы, людзі і цяпер прымяняюць для аховы раслін ад хвароб і шкоднікаў.

Такія рэчывы ўтрымліваюць амаль усе зялёныя расліны, але асабліва багатыя на іх хвойныя дрэвы, дуб, бяроза, вольха, палын, розныя віды цыбулі, надземныя часткі памідораў, бульбы і іншых культур. Настой, адвары і парашкі з іх трэба рыхтаваць у пачатку цвіцення, калі яны найбольш таксічныя.

**КАНТРОЛЬНАЯ РАБОТА
ВАРЬЯНТ 3 (К, Л, М, Н)**

1. Пастаўце націск у словах: лопух, індустрыя, асака, вярба, таварышы, каршун, блытаніна, занятасць, кашляць, прасціна.

2. Устаўце прапушчаную літару:

Э, А, Ё: кр...вавы, р...бры, інж...нер, лод...р, р...сора, р...монт;

Е, Я: м...данос, кі...скёр (працуе ў кіёску), зам...ць (снежная), дз...сяты, зерн...сховішча, вогн...ўстойлівы;

Ы, І, Й: звыш...дэйны, суб...нспектар, аб...мізэць, пра...нфармаваць, адна...менны, раз...ходжанне;

У, Ў: ваку...м, у «Выбраныя творы» ...вайшлі, ва ...нівермагу, Ланда..., а...таномны, ручка-...казка;

мяккі знак або апостраф: дз...вес...це, карэн...чык, мядз...ведзь, суб...ект, салаў...і, бул...ён;

В: ...Орша, ...учоба, ...орган, ...участак, на...огул, ...улей;

С, Ш: а...часлівіць, золата не ...чарнее, ні...чымны хлеб, ра...чуліць слухачоў, са...чатиць вагоны, у...чуваць за правіннасць;

А, О: пр...ціракавы, выс...капробны, пр...стадушыны, д...ўгавечны, выс...кародны, руж...ваішчокі.

3. Запішыце словы па-беларуску: дефіцыт, паўтина, проездной, пантера, серце, бровь, материал, кардиолог, йод, леопард, бактериолог, теорема, ихтиология, мадонна, Инна, Илья, глухарь, тетерев.

4. Спішыце, раскрываючы дужкі: (В,в)ольтава дуга, (Р,р)эспубліка (Б,б)еларусь, (П,п)рэзідэнт, (Н,н)аташына паліто, (А,а)хілесава пята.

5. Да іншамоўных слоў запішыце беларускія сінонімы: фантом, рэанімацыя, антыпатыя, прыярытэт, сурагат, інтэлект.

6. Растлумачце значэнне фразеалагізмаў: вераб'іная ноч, сабаку з'есці, выскачыць як дурань з канпель, даць гарбуза, скончыў смаргонскую акадэмію, блёкату аб'есціся.

7. Дапішыце канчаткі прыметнікаў: чорн... кава, неразборлів... подпіс, сін... чарніла, ружов... фламінга, шырок... Сож, вядом... даследчык Пятрова.

8. Запішыце назоўнікі ў 1) месным склоне адз. ліку: вёска, дуга, дачка, хвоя, дача, сасна, мозг, двор, музей, тэлефон, фламінга, зараснік, каваль, дыялог, крык, арэх, Пётр, Алеся, подпіс; **2) родным склоне адз. ліку:** зуб, твар, долар, інфаркт, балет, марганізм, ягаднік, боль, верасень, горад; **3) давальным склоне адз. ліку:** стрэмя, качаня, Шура, Мікіта, Васіль, далонь, фабрыка, Каця, Кацярына, бацька, рака, косць; **4) творным склоне адз. ліку:** Нарач, дзіця, кроў, моладзь, Сібір, мыш, далонь, дзядуля.

9. Утварыце прыналежныя прыметнікі, падбярыце да іх назоўнікі і запішыце словазлучэнні (напр.: брат – братаў капялюш): Аленка, сын, ластаўка, дзік, певень, Ніна, Сяргей, вожык.

10. Праскланяйце займеннікі: ён, сам, ты, хтосьці.

11. Запішыце лічэбнікі словамі: звыш 867 рублёў, перад 984 слухачамі, 2/5метра, на 275 старонках, да 392 дадаць 458, 10-мільённы горад.

12. Запішыце дзеясловы ў формах 1-ай і 2-ой асобы множнага ліку: араць, біць, жыць, даць, сячы, плыць, наведаміць, наведамляць.

13. Запішыце, раскрываючы дужкі: паў(Гомеля), паў(яблыка), паў(метра), штаб(кватэра), заходне(славянскі), кісла(салодкі), чыста(вымыты), казаў(жа), усё(такі), абы(сказаць), куды(сьці), яшчэ не(закончаная) работа, не(прачытаная) кніга, не(супраць), у(бок), як(след), на(ляту), адзін(на)адзін, з(ранку), у(абрэз), па(другое), па(чацвёрта), што(дзень), на(жаль).

14. Перакладзіце на беларускую мову: водоплаваючыя птуцы, вьющиеся растения, двигаясь, подвинувшись, сидя, присев, два хороших друга, четыре газетных экземпляра, в двухстах метрах от железнодорожной станции, серая гусыня, гречневая крупа, маленький медвежонок, ранняя земляника, день длиннее ночи, издеваться над слабым, извините меня за беспокойство, беспокоиться о детях,

болеть scarлатиной, заведующий отделом, послать за врачом, жениться на соседке, ехать на мельницу, ухаживать за ребёнком, в ближайшее воскресенье, июньский.

15. Знакі прыпынку ў сказах з пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі, звароткамі і параўнальнымі зваротамі. (Запішыце правілы і прывядзіце прыклады сказаў)

16. Перакладзіце тэкст на беларускую мову:

Цветовая палитра лесных пейзажей производит на зрителя исключительно сильное впечатление. Ещё Гете писал, что «цвета действуют на душу: они могут вызвать чувства, побудить эмоции и мысли, которые нас успокаивают или волнуют, печалют или радуют». Известно, что зеленый и голубой цвета успокаивают нервную систему; красный возбуждает её, но быстро утомляет; серый вызывает апатию; жёлтый внушает бодрые мысли; красный цвет создаёт у зрителя ощущение тепла, а зелёный и голубой – прохлады.

Воздействие цвета на человека столь велико, что им издавна пользовались во врачебной практике. В средние века красным цветом лечили ветряную оспу, корь, scarлатину. Зелёный цвет снижает кровяное давление, расширяет сосуды, снимает зрительное утомление. Жёлтый цвет стимулирует деятельность сердца, легких, увеличивает их выносливость. Под воздействием голубого цвета успокаивается дыхание. Влияние на человеческий организм оказывает и степень освещённости. Яркий свет возбуждает нервную систему, более спокойный снижает нервное напряжение.

17. Перакладзіце тэкст на рускую мову.

У сакавіку ў глухіх балоцістых месцах на падсілцы з дробных галінак летаюць травы і моху можна сустрэць вывадак дзіка. Парасяты нядаўна нарадзіліся. Маленькія і слабенькія, яны ляжаць нерухома, прытуліліся адзін да аднаго... Светла-карычневыя, з белымі палоскамі на спіне і з кірпатымі лычыкамі, яны не варухнуцца пад позіркам назіральніка, толькі маленькія вочкі выдаюць іх хваляванне і цікаўнасць.

Дзік – буйная жывёліна з масіўным, доволі нязграбным на першы погляд тулавам, на кароткіх моцных нагах. Даўжыня цела 2 – 2,5 метры, вышыня ў курку – 1,1 метра, маса – 150 – 300 кілаграмаў. Галава вялікая, выцягнутая, заканчваецца голым пляскатым лычом з вялікімі ноздрамі. Вушы доўгія і шырокія. Зрок дрэнны, таму нюх і слых адыгрываюць важную ролю ў жыцці дзіка. Блізкасць вадаёмаў або ўвільготненых забалочаных участкаў мае для яго вялікае значэнне. Жыве статкам. Актыўны ноччу, а днём адпачывае. Усёядны. Корміцца жалудамі, сцябламі, карэнішчамі, пладамі дзікіх раслін, мышпадобнымі грызунамі, лічынкамі насякомых, дажджавымі чарвякамі і інш.

**КАНТРОЛЬНАЯ РАБОТА
ВАРИАНТ 4 (О, П, Р, С)**

1. Пастаўце націск у словах: *выпадак, дакумент, шэсцьдзясят, спіна, Мазыр, гваздзікі, кулінарыя, сівы, грамадзянін, крапіва.*

2. Устаўце прапушчаную літару:

Э, А, Ё: *гл...таць, бухгалт...р, ц...р...монія, вод...р, канц...лярыя, характ...р;*

Е, Я: *с...л...нін, кал...ндар, ...ўрэй, н...навісьць, дз...вяты, ц...гнікі;*

Ы, І, Й: *спад...лба, вы...граць, пра...нфармаваць, раз...сціся, без...менны, звыш...мклівы;*

У, Ў: *баво...на, стра...с, хвалі ...льтрагукавыя, газета «Звязда» ...чора пісала, музычнае шо..., мастакі...мельцы;*

мяккі знак або апостраф: *сем..., ліпен...скі, кубан...скі, двух...ярусны, салаў...і, н...юанс;*

В: *...унія, за...очны, ...опыт, па...ук, ...охаць, ...ураджай;*

С, Ш: *ра...чыніць цеста, ра...часаць валасы, абя...шкодзіць, ра...сол, ра...саднік хваробы, добру...скі;*

А, О: *в...страверхі, ч...рнабровы, ст...тысячны, выс...кародны, п...ўрубля, п...ўнаўладны.*

3. Запішыце словы па-беларуску: *район, стеарин, иероглиф, диета, студент, мародер, ориентир, четверг, Геннадий, Таллинн, манна, областной, форпостный, брестский, теория, аптека, индеец.*

4. Спішыце, раскрываючы дужкі: *дом (А,а)ндрэеў, (Г,г)омельшчына, (Дз,дз)ень (Н,н)езалежнасці, (С,с)ізіфава праца, (Ч,ч)эіскі крышталё.*

5. Да іншамоўных слоў запішыце беларускія сінонімы: *абстрактны, рэзэрв, рэзюмэ, эксперымент, дыскусія, фіяска.*

6. Растлумачце значэнне слоў: *эвалюцыя, фальсіфікацыя, аўдыенцыя, генетыка, менталітэт, цывілізацыя.*

7. Дапішыце канчаткі прыметнікаў: *паляўніч... сабака, чаргов... перапіс, чорн... чарніла, прыгож... Нарач, сонечн... Баку, малад... прафесар Сонцава.*

8. Запішыце назойнікі ў 1) месным склоне адз. ліку: *фабрыка, страхы, дарога, ішчака, мяжа, зямля, машына, дыялог, снег, нож, чэрвень, горад, спецыяліст, герой, Алег, міністр, кенгуру, надпіс, рух; 2) родным склоне адз. ліку:* *арол, рот, цукар, гай, бюракратызм, ампер, квадрат, булён, агонь, узгорак; 3) давальным склоне адз. ліку:* *племя, ластаўчаныя, Міця, Жэня, Кузьма, рысь, дошка, шыр, дуга, мужчына, Зося, Марыя; 4) творным склоне адз. ліку:* *верф, поўнач, гусяня, гразь, кішэнь, Васіль, смерць, Тбілісі.*

9. Утварыце прыметнікі з дапамогай суфікса –ск–: *Брэст, Баранавічы, Добруш, Палессе, швед, узбек, турак, таварыш.*

10. Праскланяйце займеннікі: *абы-хто, сябе, я, ён.*

11. Праскланяйце словазлучэнні (лічэбнікі запісвайце словамі): *267рублёў, 43старонкі, 2/3дарогі, паўтара метра.*

12. Запішыце дзеясловы ў формах 2-ой асобы множнага ліку абвеснага і загаднага ладу: *араць, біць, жыць, даць, сячы, плыць, паведаміць, паведамляць.*

13. Запішыце, раскрываючы дужкі: *паў(Еўропы), паў(лімона), паў(гектара), вагон(рэстаран), паўднёва(славянскі), горка(салёны), ярка(размаляваны), сказаў(бы), такі(усё), абы(які), хто(сьці), яшчэ не(падмецаная) аляя, не(скошаная) трава, не(шкада), у(бок)дарогі, як(раз), на(дзіва), след(у)след, з(верху), у(адкрытую), па(першае), па(двое), што(год), на(памяць).*

14. Перакладзіце на беларускую мову: *нечого взятъ, некого спросить, земляника вкуснее клубники, идти за грибами, вспоминать о друзьях, подойти к дубу, больной ангиной, три высоких тополя, восходящая вена, млекопитающие, нестерпимая боль, в полутора километрах от города, чёрный кофе, жёлтый цыплёнок, вступить в брак, послать за братом, который час, шутить над другом, сильнее всех, лёжа, умывшись, глядя, взглянув, благодарить отца, заведующий клубом.*

15. Знакі прыпынку ў складаназлучаных і складаназалежных сказах. (Запішыце правільны і прыкладзіце прыклады сказаў)

16. Перакладзіце тэкст на беларускую мову:

Чебрец-медонос был оценён ещё древними греками, считавшими его вместе с пчелой символом трудолюбия. Давно уважали чебрец и у других народов, а средневековые рыцари любили украшать свои шарфы изображением веточек чебреца, окруженных пчелами.

Большими симпатиями чабрец пользовался у древних славян. Наши предки ещё во времена язычества возвели его в ранг культового растения. При жертвоприношении в огонь бросали небольшие пучки чабреца. Сгорая, он выделял благоуханный дым – фимиам, легко возносившийся к небу и тем самым подтверждавший, по мнению язычников, что боги приняли жертву. Интересно, что окуривание чабрецом практиковалось и в более позднее время, правда уже не с небесной, а с чисто земной целью. По совету многих старых травников рекомендовалось чабрецом “окуривать коров после теления”, крынки молока, “чтобы снимать больше сливок и сметаны”, охотничьи и рыболовные снасти “для счастливого лова”. Использовали окуривание чабрецом и при лечении чахотки, бессонницы, кашля и даже “зловредного запоя”.

17. Перакладзіце тэкст на рускую мову.

На беларускім Палессі, у заліўных дубровах, рачных поймах з мноствам азёр, старых рэчышчах, парослых водна-балотнай расліннасцю, жывуць яноты-паласкуны – невялікія звяркі даўжынёй цела 50 – 60, хваста – 25 – 28 сантыметраў. Галоўка ў янота шырокая, з заостранай мордачкай, брудна-белая. Вушы прыкметна выступаюць з поўсці. Ад носа па лбе цягнецца цёмная паласа, якая зліваецца з цёмнымі плямамі на шчоках. Густым, доўгім, мяккім футрам звярок падобны на маленькае медзведзяня, але з доўгім пушыстым хвастом.

Радзіма гэтага звярка – Паўночная Амерыка, адкуль у 1936 годзе для акліматызацыі яго завезлі ў Сярэднюю Азію, Закаўказзе і на Далёкі Усход. У Беларусь упершыню ў 1954 годзе 52 яноты прывезлі з Азербайджана. Звяркоў выпусцілі ў пойме ракі Прыпяць на Палессі. Праз чатыры гады было завезена яшчэ 78 звяркоў. На дрэвах развесілі больш за сотню дуплянак, і амаль усе яны ў хуткім часе былі заселены.

**КАНТРОЛЬНАЯ РАБОТА
ВАРИАНТ 5 (Т, У, Ф, Х, Ц)**

1. Пастаўце націск у словах: адзінаццаць, бульбяны, рэшата, камбала, дыспансер, каўчук, цэмент, вусы, коклюш, кішка.

2. Устаўце прапушчаную літару:

Э, А, Ё: адр...с, др...васек, шніц...ль, лат...рэя, д...фект, с...крэт;

Е, Я: л...снічоўка, г...рой, дз...журны, сл...ды, вас...мнаццаць, с...зон;

Ы, І, Й: за...кацца, ня...начай, без...ніцыятыўны, вы...шаў, пра...нфармаваць, аб...лгаць;

У, Ў: па...за, аквары...м, шлагба...м, ва...ніверсітэце, жанчына-...рач, калгас «Перамога» ...знагародзілі;

мяккі знак або апостраф: шэсц...сот, трох...ярусны, батал...ён, бул...ён, любоў...ю, студзен...скі;

В: ...обласць, ...опера, Тадэ...уш, ...універсальны, ...устрыца, ...ушы;

С, З: бя...колерны, бя...ветраны, ра...саднік (для капусты), ра...сольнік, ра...шчыніць цеста, ...жаўцець;

А, О: ф...такія, д...брабыт, т...нкастволы, р...знагалосы, ст...годдзе, н...вагодні.

3. Запішыце словы па-беларуску: фойе, йод, океан, радио, рэабілітацыя, інтэлігент, трывога, камандіровка, Палестина, Дмитрий, Ядвига, серце, контрастный, Шмидт, братский, полесский, ліфтёр.

4. Спішыце, раскрываючы дужкі: сын (М,м)іхасёў, (С,с)карынаўская прэмія, (М,м)едыцынскі інстытут, (П,п)рэзідэнт, (Б,б)ыкаўскія героі, (П,п)лошча (П,п)ерамогі.

5. Растлумачце значэнне фразеалагізмаў: быў на кані і пад канём, плячысты на жывот, калаціць зялёны мак, сабаку з'есці, забіць асінавы кол, у свіныя галасы, брацца ў рожкі.

6. Растлумачце значэнне слоў: аналаг, дыскамфорт, інфантальны, соцыум, флорагенетыка, зрудыцыя.

7. Дапішыце канчаткі прыметнікаў: жвав... парся, горк... палын, прасторн... фае, славу... рэжысёр Бондарава, прыгож... Токію, маленьк... калібры.

8. Запішыце назойнікі ў 1) месным склоне адз. ліку: лясок, геній, маналог, дождж, ліпень, дуб, трактарыст, Піліп, шымпанзе, подпіс, крык, дачка, рэчка, насып, дошка, кніга, бег, біёлаг, хірург; **2) родным склоне адз. ліку:** кот, зуб, мёд, дэмакратызм, куб, ручай, дым, інсульт, універсітэт, вальс; **3) давальным склоне адз. ліку:** полымя, пацучаня, дзядуля, Вася, Кацярына, Каця, Фама, дзядзька, глыб, камень; **4) творным склоне адз. ліку:** глыб, Нарач, ваверчаня, моладзь, далонь, нянавіць, Рыгор, Сочы.

9. Утварыце прыметнікі з дапамогай суфікса –ск-: Пухавічы, ткач, паляшук, брат, горад, Адэса, ліпень, Хатынь.

10. Праскланяйце займеннікі: яна, сам, нехта, хтосьці.

11. Праскланяйце словазлучэнні (лічэбнікі запісвайце словамі): 348 рублёў, 207 старонак, 2/5 дарогі, паўтары тоны.

12. Запішыце дзеясловы ў формах 2-ой асобы множнага ліку абвеснага і загаднага ладу: напісаць, памыць, забраць, зберагчы, пакласці, паглядзець, знайсці, пачаць.

13. Запішыце, раскрываючы дужкі: паў(Амерыкі), паў(літра), паў(года), жар(птушка), усходне(славянскі), цёмна(сіні), дробна(паколаты), прыехаў(бы), такі(прыехаў), абы(як), хто(небудзь), далёка не(скончаная) праца, не(прадуманая) выступленне, не(варта), у(бок)чыгункі, як(след), наўрад(ці), час(ад)часу, пад(вечар), у(рассыпную), па(трэцяе), па(трое), так(сама), сё(лета).

14. Перакладзіце на беларускую мову: кто-то пришел, кого-то спросили, яблоко вкуснее груши, идем за земляникой, думаем о матери, подошли к озеру, больной чахоткой, четыре новых дома, водоплавающие птицы, широкая степь, в трехстах метрах от деревни, синие чернила, бельчонок, расторгнут брак, похожий на дедушку, в два часа дня, в это воскресенье, читая, победив, встретившись.

15. Знакі прыпынку ў бяззлучнікавых сказах. (Запішыце правілы і прывядзіце прыклады сказаў)

16. Перакладзіце тэкст на беларускую мову:

В названиях растений встречаются не только имена естествоиспытателей, но и имена героев различных мифов и даже тех, кто никакого отношения к ботанике не имел.

Ранней весной, как только начинает пригревать солнце, из маленькой луковицы выбивается на свет зеленый стебелек гиацинта, который со всех сторон покрывается цветочками, похожими на крохотные лилии. На одних гиацинтах все цветочки розовые, на других – синие, голубые, лиловые, ярко-красные, желтые. Гиацинты испускают сильный приятный запах.

В Греции гиацинт считали цветком печали. Древнее предание говорит о том, что этот цветок вырос из крови юноши Гиацинта, о гибели которого рассказывают так: бог ветра Зефир полюбил Гиацинта, любимца Аполлона, и из ревности, когда Аполлон обучал юношу метанию диска, направил брошенный богом диск в голову Гиацинта. Из крови Гиацинта Аполлон вырастил цветок гиацинт.

В древней мифологии существует легенда о другом красивом и душистом цветке – нарциссе. Этим именем звали прекрасного юношу. Он был так влюблен в себя, что никого и ничего не замечал, а всё время смотрел на свое прекрасное лицо, отраженное в воде. В наказание за это боги превратили его в цветок.

17. Перакладзіце тэкст на рускую мову:

Радзіма кактусаў – Амерыка. Растуць яны ў пустынях, паўпустынях, гарах, трапічных лясах. Вядома больш за тры тысячы відаў, пераважна ў пустынях Цэнтральнай і Паўднёвай Амерыкі. Плады многіх кактусаў ядомыя, некаторыя віды – лекавая сыравіна. Вядома таксама каля 300 відаў накаёвых кактусаў. Большасць іх размнажаюцца вясной і летам чаранкамі, насеннем або прышчэпкамі. Падсушаныя некалькі дзён на паветры чаранкі ўкараняюць у вільготным пяску, перасаджваюць у сумесь з лісцевай, дзярновай зямлі, рачнага пяску ў роўных колькасцях. Можна дадаць кавалкі вугалю, бітую цэглу. Зямля павінна добра прапускаць ваду. Саджаюць кактусы ў самы маленькі посуд: карані ў іх вельмі слабыя. Для росту і развіцця патрэбна шмат святла. Сырасць, асабліва зімой – вораг кактусаў. Палівайце іх па неабходнасці, калі пачнуць зморшчвацца сцяблы. Адна з хвароб кактуса – гніенне – выклікаецца амаль заўсёды, асабліва зімой, празмерным палівам. Гніенне каранёў не такое небяспечнае, як гніенне сцяблоў. Пашкоджаныя расліны вымаюць з гаршкоў, абразаюць гнілыя карані і саджаюць у свежую зямлю. Адна з прычын, якая выклікае хваробы, -- сухасць паветра. Зрабіць яго вільготным можна апыркваннем. Сухое паветра ў пакоі садзейнічае з'яўленню паразітаў.

**КАНТРОЛЬНАЯ РАБОТА
ВАРИАНТ 6 (Ч, Ш, Э, Ю, Я)**

1. Пастаўце націск у словах: спіна, касцяны, бульбяны, інсульт, дакумет, гаіць, каменны, супавы, крэмень, берасцяны.

2. Устаўце прапушчаную літару:

Э, А, Ё: д...лікатны, ц...нзура, кр...шыць, д...лікатэс, піт...кантр...п, ц...глінка;

Е, Я: п...рон, ваз...лін, ...дловец, м...дуніца, с...ржант, с...мнаццаць;

Ы, І, Ё: звыш...дэйны, з...начыць, аб...мізэць, вы...граваць, за...нелы, пры...сці;

У, Ё: кансілі...м, па...за, рака ...рал, каманда «Гродна» ...значальвае табліцу розыгрышу, рады...с, паўночна-...сходні;

мяккі знак або апостраф: верф...ю, суб...ект, В...етнам, парц...ера, хатын...скі, снежан...скі;

В: ...унцыя, ...окіс, ...оцат, ...опера, Ля...оненка, на...астрыць;

С, Ш: а...часлівыць, ...чарнецць, ні...чымны, у...чуваць, ра...чыніць дзверы, ра...чуліць слухачоў;

А, О: выс...кагорны, т...ўстасценны, мал...чнакіслы, пр...ціглы, к...роткашэрсны, р...знавокі.

3. Запішыце словы па-беларуску: кленовый, реактив, счастливый, поздний, огненный, шестьдесят, термос, паутина, контрастный, либретто, пантера, миниатюрный, медальон, иена, фейерверк, бактериолог, теорема.

4. Спішыце, раскрываючы дужкі: (В,в)авілонская вежа, (К,к)упалавы радкі, (С,с)іямскія блізняты, (В,в)ольтава дуга, (Р,р)эспубліка.

5. Растлумачце значэнне фразеалагізмаў: абое рабое, сабакам сена касіць, табаку важыць, у лаці абуць, кануць у Лету, душой загавець.

6. Растлумачце значэнне слоў: азярод, жур, зэдлік, талака, медавуха, выцінанка.

7. Дапішыце канчаткі прыметнікаў: прыгож... Баку, будуч... фізік Антонава, тытунёв... пыл, стройн... таполя, цудоўн... роспіс, ружов... калібры.

8. Запішыце назойнікі ў 1) месным склоне адз. ліку: кліент, краіна, Юрый, Гамбург, Браслаў, Алена, сцяжынка, папараць, фламінга, сабака, канфлікт, дождж, боль, яблык, страх, ласяня, цень, твар, маці; **2) родным склоне адз. ліку:** цень, гук, ядловец, гаспадар, грып, метр, капіталізм, чай, сельсавет, вальс; **3) давальным склоне адз. ліку:** імя, качаня, Цімох, Марыя, кішэнь, Леў Сапега, Ніна Сапега, палын; **4) творным склоне адз. ліку:** шыр, Сож, Токіо, медзь, радасць, медаль, бацька, дзядуля.

9. Утварыце прыметнікі з дапамогай суфікса –ск-: калмык, узбек, восень, Слаўгарад, рыбак, Добруш, Мядзель, Кубань.

10. Праскланяйце займеннікі: яны, сама, нешта, штосьці.

11. Праскланяйце словазлучэнні (лічэбнікі запісвайце словамі): 236 рублёў, 397 старонак, 2/3 дарогі, паўтара вядра.

12. Запішыце дзеясловы ў формах 2-ой асобы множнага ліку абвеснага і загаднага ладу: напісаць, змыць, сабраць, плысці, стаяць, бегчы, расці, зазелянець.

13. Запішыце, раскрываючы дужкі: паў(Афрыкі), паў(метра), паў(дня), папараць(кветка), паўднёва(славянскі), цёмна(шэры), дробна(парэзаны), прыехала(б), такі(прышоў), абы(што), як(небудзь), далёка не(закончаная) праца, не(прачытаная) аповесць, не(шкада), у(бок)дарогі, як(раз), наўрад(ці), дзень(пры)дні, з(вечара), у(пустую), па(першае), па(двое), што(год), за(летась).

14. Перакладзіце на беларускую мову: шутить над другом, не удалось из-за болезни, спрашивать о сестре, коснуться этого вопроса, высказывать своё мнение, озеро глубже реки, крысёнок, идем за грибами, пресмыкающиеся, больной корью, по причине занятости, поехать за вещами, извините меня, пойти за хлебом, похожий на дедушку, смелее всех, контролировать, снимая, сняв, прогулявшись, ухаживать за женщиной, в пять часов утра.

15. Знакі прыпынку пры прастай мове. Афармленне цытат і спасылак. (Запішыце правілы і прывядзіце прыклады).

16. Перакладзіце тэкст на беларускую мову:

Древняя и весьма почтенная наука – ботаника грибами называет три класса бесхлорофильных растений. Тут и класс сумчатых грибов, и класс грибов-водорослей, и, наконец, класс базидиальных грибов с четырьмя отрядами, среди которых и отряд шляпочных грибов. Так вот, с точки зрения давно установившихся канонов ботаники грибы, собираемые в лесу, вовсе и не грибы-растения, а только их плоды. Другими словами, это своеобразные полномочные представители живущих в земле растений. Они-то и высылаются на поверхность для размножения растений и тут же подчас становятся добычей человека. А избежав подобной участи, эти плоды быстро созревают и торопятся рассыпать свои базидиоспоры, так как век их очень короток.

Само же растение, или, как его еще зовут ботаники, грибница, живет-поживает в земле, чтобы в благодатное «грибное время» года вновь выглянуть на дневную поверхность. Как видим, грибница пользуется надземным пространством лишь для умножения своего потомства.

Удобно располагается грибница в почвенном ложе, надежно защищаящем ее со всех сторон. Находясь на иждивении у гниющих растительных остатков, она на многое способна. Было бы достаточно пищи да вдоволь тепла и влаги, а уж она сполна продемонстрирует свои возможности.

17. Перакладзіце тэкст на рускую мову:

У трапічным лесе нярэдка сустракаюцца працэсі мурашоў-лістарэзаў, якія нясуць да сябе дадому акуратна настрыжанае лісце. На ім працавітыя насякомыя разводзяць грыбы – свой асноўны харч. Энтамолагі даўно заўважылі, што на гэтым лісці «едуць» іншыя мурашы, значна меншыя.

Меркавалі, што лістарэзы выкарыстоўваюць бедных малых як жывыя бочкі з сокам – тыя з захапленнем высмоктваюць яго з лісця, не падазраваючы пра свой лёс. Аднак супрацоўнікі Інстытута трапічных даследаванняў у Панаме абверглі гэта неабгрунтаванае абвінавачанне. Высветлілася, што цяжка нажужаны лістарэз часта падвяргаецца ў дарозе нападу мухі пэўнага віду, якая імкнецца адкласці яйкі прама яму на галаву. Але каб заняць патрэбную пазіцыю, яна абавязкова павінна прысесці на лісток, заціснуты ў сквіцах мураша. Вось і спрацоўвае мураш-малютка, адна прысутнасць якога адпуджвае паразіта. Чым ён так уздзеянчае на муху – застаецца пакуль загадкай.

ЛІТАРАТУРА

- 1 Азарка, В. У. Беларуская мова: Спецыяльная лексіка/ В. У. Азарка, А. С. Васілеўская, М. М. Круталевіч. – Мінск, 2004.
- 2 Антанюк, Л. А. Беларуская мова: спецыяльная лексіка/ Л. А. Антанюк, Б. А. Плотнікаў.– Мінск, 2004.
- 3 Арашонкава Г. У. Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі/ Г. У. Арашонкава [і інш.]. – Мінск, 1999.
- 4 Бадзевіч З. І. Курс беларускай мовы/ З. І. Бадзевіч, Л. І. Сямешка, І. Р. Шкраба. – Мінск, 1996.
- 5 Беларуская мова: энцыклапедыя. – Мінск, 1994.
- 6 Каляда, А. Беларускае літаратурнае вымаўленне: практыкум па дыкцыі і арфаэпіі/ А. Каляда. – Мінск, 2006.
- 7 Капейко, Т. В. Лексіка-семантычны спосаб тэрмінаўтварэння/ Т. В. Капейко. – Магілёў, 2007.
- 8 Каўрус, А. Дакумент па-беларуску/ А. Каўрус. – Мінск, 1994.
- 9 Лапкоўская, А. М. Сучасная беларуская батанічная тэрміналогія/ А. М. Лапкоўская. – Гродна, 2007.
- 10 Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. А. Я. Баханькова. – Мінск, 1994.
- 11 Ляшчынская, В. А. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка: вучэбны дапаможнік/ В. А. Ляшчынская. – Мінск, 2001.
- 12 Ляшчынская, В. А. Студэнту аб мове: прафесійная лексіка/ В. А. Ляшчынская. – Мінск, 2003.
- 13 Плотнікаў, Б. А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум/ Б. А. Плотнікаў, Л. А. Антанюк. – Мінск, 2003.
- 14 Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. – Мн.: Нацыян. Цэнт прававой інфарм. Рэспублікі Беларусь, 2008.
- 15 Практыкум па беларускай мове: Вуч. дапаможнік для нефілалагічных факультэтаў вуну/ Пад рэд. Г.М.Малажай. – Мн., 1993.
- 16 Синтаксис русского и белорусского языков: Сходство и различия. – Мн., 1994.

СЛОЎНІКІ

- 1 Беларуская-рускі слоўнік: У 3-х т. – Мн., 2003.
- 2 Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. – Мінск, 1996 – 2004.
- 3 Беларускі арфаграфічны слоўнік / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мовы і літаратуры імя Я.Коласа і Я.Купалы; уклад. Л.П. Кунцэвіч, І.У.Кандрацэня; пад. рэд. А.А. Лукашанца. – Мн.: Беларуская навука, 2009.
- 4 Булыка, А. М. Слоўнік іншамовных слоў: у 2 т./ А. М. Булыка. – Мінск, 1999.
- 5 Калугін, А. С. Тэрміналагічны беларуска-рускі слоўнік па анатоміі і фізіялогіі чалавека і жывёл для студэнтаў біялагічнага і фізкультурнага факультэта / А. С. Калугін; Гомел. дзярж. ун-т. – Гомель, 1994.
- 6 Клышка М.К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў. – Мн., 1993.
- 7 Лепешаў І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. У 2-х т. – Мн., 1993.
- 8 Русско-белорусский словарь: В 3-х т. – Мн., 1994.
- 9 Руская-беларускі слоўнік: у 3 т. – Мінск, 1995.
- 10 Русско-белорусский словарь по морфологии и анатомии растений /Белорус. гос. пед. ун-т; сост.: Л. М. Ерей, С. Т. Кухарева, Т. Н. Никитина. – Минск, 1993.
- 11 Слоўнік беларускай мовы. Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне / пад рэд. М. В. Бірылы. – Мінск, 1987.
- 12 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. – Мінск, 1977 – 1984.
- 13 Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. – Мінск, 2005.
- 14 Энцыклапедыя прыроды Беларусі: у 5 т. – Мінск, 1983 – 1986.
- 15 Этнаграфія Беларусі. – Мінск, 1989.

Лексічны мінімум

1. аист - бусел
2. арбуз -- кавун
3. аромат -- водар
4. бабочка -- матылёк
5. белена -- блёкат
6. белка -- вавёрка
7. благородный олень – высакародны алень
8. бобр -- бабёр
9. боярышник -- глог
10. бровь, брови – брыво, бровы
11. брусника -- брусніцы
12. брюква -- брочка
13. букашка -- кузурка
14. василек -- валошка
15. веко -- павека
16. верба -- вярба
17. ветка -- галіна
18. ветреница -- кураслеп
19. ветчина, копчености -- вяндрліна
20. вещество -- рэчыва
21. висок -- скронь
22. влага -- вільгаць
23. влагалище -- похва
24. влажность -- вільготнасць
25. водка, настоенная на травах -- акавіта
26. водоросль -- водарасць
27. воздух -- паветра
28. волнушка -- ваўнянка
29. ворон -- крумкач
30. воротник -- каўнер
31. воспalenie -- запаленне
32. высокое и ровное дерево – гонкае дрэва
33. вьюн -- уюн
34. вьющееся растение – павойная расліна
35. выпь -- бугай
36. гвоздика(и) – гваздзік, гваздзікі
37. георгин -- вяргіня
38. глаз, глаза – вока, вочы
39. глухарь -- глушэц
40. гнездо аиста -- буслянка
41. говядина -- ялавічына
42. головастик -- апалонік
43. голубика –буякі, дурніцы
44. голубой -- блакітны
45. грач -- грак
46. гречневая крупа – грэцкія крупы
47. грязный – брудны, запэцканы
48. гусеница – вусень
49. гусь -- гусак
50. гусыня – гусь (ж.р.)
51. давление -- ціск
52. дикий кабан -- дзік
53. дичь -- дзічына
54. древесина -- драўніна
55. древесный -- дрэвавы
56. дубрава -- дуброва
57. ёж -- вожык

58. ежевика -- ажыны
59. енотовидная собака – янотападобны сабака
60. жаба -- рапуха
61. жало -- джала
62. жасмин -- язмін
63. железа -- залоза
64. желудок -- страўнік
65. желудь(и) – жолуд, жалуды
66. животное -- жывёліна
67. жидкий -- вадкі
68. жир -- тлушч
69. жир гусиный или куриный -- шмалец
70. жир говяжий или бараний -- лой
71. жир растопленный свиной -- тук
72. жир нутряной свиной -- здор
73. жук майский -- хрушч
74. затылок -- патыліца
75. зверобой – святаяннік, зверабой
76. земляника -- суніцы
77. змееныш -- гадзючаныя
78. зоб – валляк (у птушкі), зоб
79. зрачок -- зрэнка
80. зрелый -- спелы
81. зрение -- зрок
82. зяблик -- берасцянка
83. изюм -- разынкі
84. икра лягушки -- жабурынне
85. индюк -- індык
86. индюшка -- індычка
87. индюшонок -- індычаныя
88. ирис -- касач
89. источник, родник -- крыніца
90. картофель -- бульба
91. кирпич -- цэгла
92. кишка -- кішка
93. клевер -- канюшына
94. клёст -- крыжадзюб
95. клешня -- клюшня
96. клубника – клубніцы, трускалкі
97. клюв -- дзюба
98. клюква -- журавіны
99. коготь -- кіпцюр
100. кожа -- скура
101. коклюш -- коклюш
102. колокольчики -- званочки
103. конопля -- каноплі
104. конура -- будка
105. копчик -- хвасец
106. копыто, копытце – капыт, капыток
107. корешок -- карэньчык
108. кориандр -- каляндра
109. карман -- кішэнь
110. коростель – драч, дзяркач
111. корь -- адзёр
112. костный мозг – касцявы мозг
113. кость лучевая – косць прамянёвая
114. косуля -- казуля
115. кошачий -- каціны
116. краснопёрка -- чырванапёрка

117. крапива -- крапіва
118. красный -- чырвоны
119. крестец -- крыж
120. кровосос -- крывасмок
121. кровотечение – крывацёк, кровацячэнне
122. кролик -- трус
123. крольчиха - труска
124. крольчонок -- трусяня
125. крупный -- буйны
126. крыжовник -- агрэст
127. крыса -- пацук
128. крысенок -- пацучаня
129. кубышка – жоўты гарлачык
130. кувшинка -- белы гарлачык
131. кузнечик -- конік
132. кукушка -- зяюля
133. курица-наседка -- квактуха
134. курносый -- кірпаты
135. кустарник -- хмызняк
136. лакать -- хлябтаць
137. лаять – гаўкаць, брахаць
138. лепесток -- пялёстак
139. лилия -- лілея
140. лицо – твар, асоба
141. лопух -- лопух
142. лошадь -- конь
143. лук, луковица – цыбуля, цыбуліна
144. лягушка -- жаба
145. маргаритка -- стакротка
146. масло растительное -- алей
147. медвежонок -- медзвездзяня
148. мелкий -- дробны
149. мех -- футра
150. млекопитающие -- сысуны
151. можжевельник -- ядловец
152. молоко парное -- сырадой
153. морковь -- морква
154. мрамор -- мармур
155. муравей -- мурашка
156. мурлыкать – варкатаць, муркаць
157. мышь летучая -- кажан
158. наблюдатель -- назіральнік
159. нефть -- нафта
160. нёбо -- паднябенне
161. неуклюжий -- нязграбны
162. ноздря -- ноздра
163. обезьяна -- малпа
164. овод -- авадзень
165. овца -- авечка
166. оболочка -- абалонка
167. обыкновенный -- звычайны
168. овечья шерсть -- воўна
169. огурец -- агурок
170. одуванчик -- дзьмухавец
171. окись -- вокіс
172. окраска -- афарбоўка
173. окунь -- акунь
174. олово -- волава
175. ольха – вольха, алешына

176. оплодотворение -- апладненне
177. особь -- асобіна
178. охотник -- паляўнічы
179. папоротник -- папараць
180. парить (в воздухе) -- лунаць
181. пасть -- пашча
182. перловая крупа -- ячныя крупы
183. пескарь -- пячкур
184. пестрый -- пярэсты, стракаты
185. петух -- певень
186. пион -- півоня
187. пищевод -- стрававод
188. пиявка -- п'яўка
189. плесень -- цвіль, бросня (на вадзе)
190. плотва -- плотка
191. плотность -- шчыльнасць
192. побег -- атожылак, парастак
193. подорожник -- трыпутнік
194. подсолнух -- сланечнік
195. позвоночные -- хрыбетныя
196. поросенок -- парася
197. почка -- нырка, пупышка
198. пресмыкающиеся -- паўзуны
199. прививка -- прышчэпка
200. примула -- ключыкі
201. проволока -- дрот
202. птенец -- птушаня
203. пырей -- пырнік
204. пятнистый -- плямісты
205. равновесие -- раўнавага
206. развесистое дерево -- разгалістае, раскідзістае дрэва
207. ракушка -- ракавінка
208. растение -- расліна
209. ресницы -- вейкі
210. рожь -- жыта
211. роза -- ружа
212. ромашка -- рамонак
213. роцца -- гай
214. рыбоводство -- развядзенне рыбы
215. рыло -- лыч
216. сахар -- цукар
217. свекла (столовая, сахарная) -- бурак (чырвоны, цукровы)
218. свет -- святло
219. свод большого мозга -- скляпенне вялікага мозга
220. серый -- шэры
221. сверчок -- цвыркун
222. селезень -- качар
223. сельдь -- селядзец
224. семена -- насенне
225. сережка березовая -- коцік
226. сжиженный -- звадкаваны
227. сирень -- бэз
228. скарлатина -- шкарлятына
229. скворец -- шпак
230. скелет -- шкілет
231. скорость -- хуткасць
232. сливки -- вяршкі
233. слизень -- смоўж
234. слух -- слых

235. смородина -- парэчки
236. сорняк -- пустазелле
237. сочный -- сакавіты
238. соцветие -- суквецце
239. спина -- спіна
240. стая – згряя (сабак), чарада (птушак)
241. стебель -- сцябло
242. стопа -- ступня
243. существо -- істота
244. сыворотка – сыроватка, сываратка
245. сырье -- сыравіна
246. табак – табака, тытунь
247. таракан – прусак, таракан
248. теленок -- цяля
249. тетерев -- цецярук
250. ткань соединительная – тканка злучальная
251. тмин -- кмен
252. тополь -- таполя
253. тощая кишка – парожняя кішка
254. травы лекарственные -- зёлкі
255. травяной чай – гарбата
256. трель соловья – салаўіны пошчак
257. трясогузка -- пліска
258. туловище -- тулава
259. тыква -- гарбуз
260. тыквенное семечко -- гарбузік
261. хрящ -- храсток
262. цапля -- чапля
263. цвет -- колер
264. цветной -- каляровы
265. цветовой -- колеравы
266. цветок -- кветка
267. ценный -- каштоўны
268. цыпленок -- кураня
269. чахотка (туберкулез) -- сухоты
270. чаща -- гушчар
271. черемуха – чаромха
272. угорь -- вугор
273. уксус -- воцат
274. укроп -- кроп
275. улитка -- слімак
276. утка -- качка
277. утенок -- качаня
278. устье -- вусцейка
279. филин -- пугач
280. форель -- стронга
281. хищник -- драпежнік
282. хозяйство -- гаспадарка
283. хорек -- тхор
284. хрюкать -- рохкаць
285. чебрец -- чабор
286. челюсть -- сківіца
287. чесотка -- кароста
288. черника -- чарніцы
289. черта -- рыса
290. чешуя -- луска
291. чибис -- кнігаўка
292. чирикать -- ціўкаць
293. шерсть -- поўсць

- 294. шея -- шыя
- 295. шипеть (о змее) -- сыкаць
- 296. шиповник -- шыпшына
- 297. шмель -- чмель
- 298. щавель -- шчаўе
- 299. щегол -- шчыглік
- 300. щенок -- шчаня
- 301. щука -- шчупак
- 302. яблоко -- яблык
- 303. яд, отравка -- атрута
- 304. янтарь -- бурштын
- 305. ящерица -- яшчарка

УСТОЙЛИВЫЯ МОЎНЫЯ ЗВАРОТЫ

- 1.3 вузел ростам; жабе па калена; кату па пяту – метр с кепкой
- 2.Плёткі старой цёткі – бабушкіны сказкі
- 3.Без дай прычыны – ни за что ни про что
- 4.Глядзецц як вока – беречь как зеницу ока
- 5. На вырак лёсу кінуць – бросить на произвол судьбы
- 6. Пад фартухом сядзецц – быть под каблуком
- 7. Два вазы і цэбар – вагон и маленькая тележка
- 8. Твая праўда; маеш рацыю – ты прав
- 9. Вяршкі збіраць – снимать пенки
- 10.Круціцца як у віры – вертеться как белка в колесе
- 11.Марны лямант – глас вопиющего в пустыне
- 12.Біць лынды – бить баклуши
- 13.Гора чубатае – горе луковое
- 14.Абое рабое – два сапога пара
- 15.Справа дрэнь – дело труба (табак)
- 16.Жыццё віруе (крынічыць, буяе, кіпіць) – жизнь бьет ключом
- 17. Чорт падаткнуў – нелёгкая дёрнула
- 18.Табаку важыць – клевать носом
- 19.Залёты рабіць – заводит шуры-муры
- 20.Блэкату аб’еўся – белены объелся
- 21.Майстар голавы сцінаць – заплочных дел мастер
- 22.Капейчыну ўварваць – зашибить деньгу
- 23.Іван-бязродзіч – Иван не помнящий родства
- 24. Няма за што рукі зачапіць – хоть шаром покати
- 25.Цяляты язык аджавалі – язык проглотил
- 26.Мера і вера – как в аптеке
- 27.Ахвярны казёл – козел отпущения
- 28.Фіга на талерцы; трасцы з макам – кукиш с маслом
- 29.Вушы навастрыць (наставіць) – ушки на макушке
- 30. Вярэдзіць душу – сыпать соль на рану

31. Глухі закутак – медвежий угол
32. Рукі паганіць – марать руки
33. Мазгі без чэрапа – мозги набекрень
34. Крычаць нема – дико ораць
35. Гуза шукаць – нарывацца на непрыятнасць; іскаць прыключенняў
36. Жарты кароткія – шуткі плохі
37. На божаі пасцелі – на смертным одре
38. Не ў гуморы – не в духе
39. Як не з гэтага свету – не от мира сего
40. Не з баязлівых – не робкого десятка
41. Прачуханца даць – сняць стружку
42. Лухту плесці – нести околесицу, вешаць лапшу на уши
43. Гады ў рады – в кои-то веки
44. Як камень з плячэй – гора с плеч
45. Адзін чорт маляваў – одним миром мазаны
46. Асёл маляваны – олух царя небеснаго
47. Ад пустой бочкі затычка – отставной козы барабанщик
48. На злом галавы – сломя голову
49. Першы-лепшы – першый папавшыйся (встречный)
50. Жыць як набяжыць – плыць по течению
51. У няласку трапіць – папаць в опалу (немилость)
52. Разумень як баран на бібліі – разуметь как свинья в апельсинах
53. Пашыцца ў дурні – папаць впросак (опростоволоситься)
54. Грушы на вярбе – лапша на ушах
55. Нават крошкі падабраў – как две капли воды
56. На святых ніколі – после дождичка в четверг
57. Ласку страціць – потеряць расположение
58. Розумам крануцца – потеряць рассудок
59. На шчупакова казанне – по щучьему велению
60. На хвост наступіць – прищемить хвост
61. У свінья галасы прыйсці – к шапочному разбору
62. Носа не ўбіць – яблону негде упасть
63. Браць удзел – принимать участие
64. Тры чвэрці да смерці – при последнем издыхании
65. За дзедам шведам – при царе Горохе
66. Фігу атрымаеш – ни шиша не получишь
67. Любата адна – одно удовольствие
68. Пабыў на кані і пад канём – прошел огонь, воду и медные трубы
69. Як абаранак з’есці – проще пареной репы
70. Хоць у каноплі стаўляй – пугало гороховое (огородное)

- 71.Туман у вочы пускаць – пускать пыль в глаза, втирать очки
- 72.У лапці абуць – пустить по миру
- 73.Пад нагамі таўчыся – путацца под ногами
- 74.Розум свінні з'елі – пыльным мешком стукнутый
- 75.П'яны як рамізнік (шавец, каморнік) – пьян как сапожник
76. Апошні праснак сама смак -- остатки сладки
- 77.Розум па галаве пускаць – раскинуть мозгами
- 78.Дробным макам рассыпацца – рассыпаться мелким бисером
- 79.Расці на лес гледзячы – расти как на дрожжах
- 80.Распляскацца на праснак – расшибиться в лепешку
- 81.Плакаць як бабёр – реветь белугой
- 82.Праўду ў вочы кідаць – резать правду в глаза
- 83.Смятанка на вусах – рыльце в пушку
- 84.Квітам паквітацца – свести счеты
- 85.Камарова жменя, з жабіны прыгаршчы – как кот заплакал
86. Не ўспамінайце благім словам – не поминайте лихом
- 87.У лужыну сесці – сесть в калосу (в лужу)
- 88.З раскошы шалець – с жиру беситься
- 89.Уладныя людзі – сильные мира сего
- 90.Выскачыць як дурань з каняпель – сказать не к месту
91. І не шманае; і вухам не вядзе – и в ус не дует
92. А што табе за клопат?– какое тебе дело?
- 93.З лёгкім ветрам; гладкай дарогі – скатертью дорога
94. На адходную – на посошек
95. Прыраўнялі бот да лапця – сравниди божий дар с яичницей
96. На хлусні злавіць – уличить во лжи
97. Стаяць на слове – держать слово
- 98.Вачыма лыпаць – хлопать глазами
99. Ціха й свята – шито-крыто
100. За рубель жабу ў Вільню пагоніць – за копейку удавится

ДАВЕДАЧНЫ МАТЭРЫЯЛ

ПРАВАПІС О, Э, А, Ы

У беларускай мове галосныя літары **о, э** звычайна пішуцца толькі пад націскам. Не пад націскам замест літар **о, э** пішацца літара **а** (у тым ліку і на канцы іншамоўных слоў пасля галосных): *дом -- дамы, горад – гарады, рэкі – рака, цэны – цана, рэбры – рабро, трыа, Токіа, радэа, адажыа, імпрэсарыа, Ватэрлоа.*

Але: *радыё, восемсот.*

У некаторых словах на месцы спалучэнняў **ро, ло, рэ** не пад націскам пішуцца **ры, лы:** *бровы – брыво, глотка – глытаць, кроў – крываваы, дрывы – дрывасек, дрывотня, блохі – блыха, хрэсьбіны – хрысціць, крошка – крышыць, дрогкі – дрыжаць, скрогат – скрыгатаць, брод -- брысі.*

Літара **э** не пад націскам пішацца:

а) у пачатку і сярэдзіне іншамоўных слоў (пасля зацвярдзелых і д, т): *дэманстрацыя, жэтон, эпоха, экзамен, ігрэк.*

Але: у даўно запазычаных словах пішацца літара **а:** *адрас, рамонт, аранжарэя, далікатны;*

б) у першай частцы складаных слоў: *рэдкалесе, шэразём;*

в) у словах з корнем *сэнс:* *асэнсаваць.*

Увага: ненаціскныя фіналі **эль-, эр-** у агульных назоўніках іншамоўнага паходжання перадаюцца праз **аль-, ар-:** *шніцаль, камп'ютар, прынтар, менеджар, містар, кратар,* а ва ўласных назоўніках нязменна: *Пітэр, Юпітэр, Гендэль, Манчэстэр.*

ЗАЎВАГІ:

1. Ва ўласных імёнах славянскага паходжання пішацца літара **а**, у імёнах неславянскага паходжання – літара **э:** *Чарапавец, Чарнігаў, Шаўчэнка, але: Тэгеран, Чэбаксары, Чэчня, Тэрэза, Шэкспір.*

2. У некаторых іншамоўных і беларускіх словах пішацца літара **ы:** *брызент, цырымонія, почырк, зарыва і зарава, яблыня, арышт, чыгун, інжынер, канцылярыя, трывога, рысора, дрызіна.*

3. Запомніце: *лодар, водар, глыбіня, мачаха і мачыха, марыва, чырвоны, тырчма (тарчма), лыжка, глыбокі, горыч, слодыч, трымцець, плыт, шыя, чый, мый, брый, крый, дрыль.*

ПРАВАПІСЕ, Ё, Я

Літара **ё** ў беларускай мове пішацца толькі пад націскам. Калі пры змене слова ці ў аднакаранёвых словах націск пераходзіць на іншы склад, то на месцы **ё** ў першым складзе перад націскам пішацца **я**, а ў іншых складах перад націскам і пасля націску – літара **е:** *лёд –лядок, лядовы, ледавік; зялёны – зелень, пазелянець.*

На месцы літары **е** ў першым складзе перад націскам пішацца **я**, а ў іншых складах перад націскам і пасля націску захоўваецца літара **е:** *лес – ляснік, лесніка, лесавік; свет – святло, святлейшы, светлаваты; дзявяты, дзясяты, дзясятка, сем -- сямнаццаць, восем --васямнаццаць; пяцьдзясят.*

Шэсцьдзясят – шасцідзясяты; семдзсят – сямідзясяты, восемдзсят – васьмідзясяты.

У першым складзе перад націскам **е** захоўваецца і не пераходзіць ў **я:**

а) у словах іншамоўнага паходжання (з неславянскіх моў), у тым ліку і ва ўласных назвах пасля **г, к, х:** *аперацыя, апетыт, герой, легенда, калектыў, медаль, бензін, медуза, білецёр, Македонія;*

б) у словах *восемсот, семсот* (Н. скл.);

в) у словах **не, без**, калі яны пішуцца асобна: *не бачыць, без веры.*

Незалежна ад месца націску **я** захоўваецца:

а) ва ўласных імёнах, імёнах па бацьку, прозвішчах: *Якуб, Якубавіч, Якубоўскі;*

б) у тых словах, дзе **я** ўваходзіць у склад кораня ці суфікса: *цяга, цягнік, свята, святочны, пяць, пяцярня, упяцярных, лямант, лямантаваць, ляскат, ляскатаць, Прыпяць, боязь, роўнядзь, веялка, зязюляня, дзятляня;*

в) у канчатках прыметнікаў, парадкавых лічэбнікаў і займеннікаў, а таксама назоўнікаў жаночага роду творнага склону адз. ліку: *асення надвор'е, трэцяя ракета, іхня поле, жменяй, хваляй.* Увага: *аленем, мядзведзем* (творны склон адз. ліку) – *аленям, мядзведзям* (давальны склон мн. ліку).

Заўвага 1. У даўно запазычаных словах з неславянскіх моў у першым складзе перад націскам на месцы **е** пішацца **я:** *дзяжурны, каляндар, янот, яфрэйтар, сяржант, яхідна, ярмолка, мянтуз, яўрэй, мячэць, ялей.*

Заўвага 2. У некаторых словах націскное **е** не пад націскам чаргуецца з **і:** *кветка – квітнець, цвет – цвісіці, памерці – паміраць, здзерці – здзіраць, бляск – блішчаць, светлы – світаць, світанне, ветлівы – павітацца, усмешка – усміхацца, церці – выціраць, звон -- звінець.*

Заўвага 3. У словах *мітусня, мілагучны, вільготны, вінегрэт, міжволі, світаць, сівы, пасівець, каліва, гліняны, эліксір* і інш пішацца літара **і.**

ПРАВАПІС Э, Е

На канцы запазычаных слоў, а таксама ва ўласных назвах пасля зычных, акрамя **л, к**, пішацца э: *купэ, рэзюмэ, кабернэ, каратэ, дэкальтэ, Мерымэ, Душанбэ, Морзэ*. **Але:** *філе, піке, камюніке*.

Літара э ці е ў запазычаных словах пасля губных зычных і пасля **з, с, н** пішацца згодна з літаратурным вымаўленнем: *капэла, сэрвіс, газета, сервіз*.

ПРАВАПІС СПАЛУЧЭННЯЎ ГАЛОСНЫХ Ў ІНШАМОЎНЫХ СЛОВАХ

Беларускай мове не ўласціва ў межах слова спалучэнне галосных гукаў, таму ў большасці іншамоўных слоў пры іх вымаўленні паміж галоснымі ўзнікае гук [й], напрыклад: *бі[й'о]лаг*. На пісьме падобныя спалучэнні гукаў перадаюцца літарамі **іё (ыё), ія (ыя), іе (ые), еа (эа)** і інш.

Спалучэнне **іо** ў беларускай мове пад націскам перадаецца паміж зычнымі праз спалучэнне **іё (ыё)**, а не пад націскам – праз **ія (ыя)**: *біёлаг, біялогія, патрыёт, патрыятызм, чэмпіён, чэмпіят, кіёск – кіяскёр, аўдыя*. **Але:** *мільён, трыльён, шампіньён, Эфіопія, эфіоп*. У пачатку іншамоўных слоў пад націскам пішацца спалучэнне **іо:** *іон*, не пад націскам – **іа:** *іанізацыя*, на канцы іншамоўных слоў пішам **іа (ыа)**: *Токіа, трыа*. **Але:** *радыё*.

Спалучэнне **іа** перадаецца праз **ія (ыя)** незалежна ад націску: *варыянт, дыяметр, энтузіязм, медыя*. **Але:** *мільярд, брыльянт*.

Спалучэнне **іе** перадаецца праз літары **іе (ые)**: *гігіена, пацыент*. **Але:** *езуіт*.

Спалучэнне **ео** пад націскам перадаецца праз **ео (эо)**, а не пад націскам – праз **еа (эа)**: *ідэолаг, ідэалогія, геолаг, геалогія, відэа*.

Спалучэнне **еа** перадаецца літарамі **еа (эа)**: *рэакцыя, Неапаль*. **Але:** *акіян*.

Спалучэнне **іо** пад націскам перадаецца праз **ё**, а не пад націскам – праз **я:** *раён, Нью-Ёрк, маёр, маярат*. У словах з першай часткай **ёд-, ёт** заўсёды пішацца **ё:** *ётацыя, ётаваны, ёдаформ*.

Спалучэнне **іе** перадаецца праз **е:** *канвеер, Феербах*.

Спалучэнне **ія** перадаецца праз **я:** *Мая, Савоя*.

ПРАВАПІС ПРЫСТАЎНЫХ ГАЛОСНЫХ

У пачатку слова перад збегам зычных гукаў, першым з якіх з'яўляецца **м, р, л**, узнікаюць прыстаўныя галосныя **а, і**.

Літара **а** пішацца ў некалькіх словах: *амшара, амшаннік, амшэлы, аржаны, аржанішча* (можна: *імшара, імшаннік, імшэлы, іржышча, іржаны*).

Літара **і** заўсёды пішацца перад збегам зычных, які пачынаецца з **м:** *імгла, імгненне, імчацца*.

Перад збегам зычных, які пачынаецца з **л, р** прыстаўны **і** пішацца, калі папярэдняе слова заканчваецца на зычны: *пад льдом, заараць іржышча*; пасля знакаў прыпынку: *Крыгаход*. *Льдзіны налятаюць адна на адну*.

Калі папярэдняе слова заканчваецца на галосны, прыстаўны перад **л, р** не пішацца: *на льдзіне, луста ржанага хлеба*.

Прыстаўныя галосныя не пішуцца пасля прыставак на галосны: *памчацца, зардзецца, памкнуцца*, а таксама пасля першай часткі складанага слова: *вокамгненна*.

ПРАВАПІС І, Ы, Й ПАСЛЯ ПРЫСТАВАК

Пасля прыставак на зычны (у тым ліку **дэз-, суб-**) каранёвае **і** пераходзіць у **ы:** *ісці – падысці, імшэлы – абымшэлы, дэзынфармацыя, субынспектар*.

Але: галосны **і** захоўваецца:

1) пасля прыставак **між-, звыш-, супер- контр-, транс-, пан-:** *міжінстытуцкі, звышімклівы, контрідэя, суперінтэлект панісламізм, трансарданскі*;

2) пасля першай часткі складанага слова: *педінстытут*.

Пасля прыставак, якія заканчваюцца на галосны, на месцы каранёвай **і** пішацца **й:** *ісці – выйсці, імя – перайменаваць*.

Й пішацца ў словах з каранем **ісці, іграць, імя, іначай, імавернасць**.

Але: літара **і** захоўваецца, калі ўтварае склад: *заіка, заінтрыгаваць, заіскрыцца, заінецць, праіснаваць, праілюстраваць, праінфармаваць, неістотны*.

ПРАВАПІС ГАЛОСНЫХ У СКЛАДАНЫХ СЛОВАХ

Праваяпіс галосных у складаных словах залежыць ад вымаўлення слоў з адным ці двума націскамі.

Напісанне **о, а** ў першай частцы складаных слоў залежыць ад месца націску ў другой частцы: калі націск падае на першы склад другой часткі, то ў першай частцы складанага слова пішам літару **а**, калі націск падае на другі, трэці і інш. – пішам **о**: *чарнабровы, чорнавалосы, дабрабыт, добрасумленны*.

У складаных словах часткі **фота-, мота-, вела-, сама-, каля-, проці-, радыё-, што-, ста-, дзевяноста-, gros-, контр-, кіна-, кантра-, газа-, пара-, паў-** перадаюцца нязменна: *фотаконкурс, мотакрос, своечасовы, процілеглы, радыёхваля, штогод, статысячны, дзевяностагоддзе, grosмайстар, контрудар, кінатэатр, кантрамарка, газанавод, параварка, паўгорада. Але: фатограф, фатаграфія, фатаграфаванне, матацыкліст, матавоз, матацыкл, поўнач, поўдзень*.

Літара **э** ў першай частцы складаных слоў пішацца незалежна ад месца націску: *рэдказубы, шэсцьсот. Але: шасцісот*.

Замест **е** ў першым складзе перад націскам пішацца літара **я**: *аленявод, стальвар. Але: семсот*.

У складаных словах з першай часткай **полі-(палі-)** літара **а** пішацца, калі націск падае на першы склад другой часткі, а літара **о** – калі на іншыя складкі: *паліклініка, політэхнічны. Але: паліграфічны, паліграфіст, паліграфія*.

Запомніце правапіс: *малочнакіслы, азотнакіслы, мовазнаўства, усходазнаўства, крокамер, вокарухальны, збожжаздача, збожжасховішча, сямігодка, свабодалюбства, работадавец, робататэхніка, словаформа, славалюбства, вокаменна, нервовахворы, моцнадзеючы, хлоравоцатны, нотаграфія, множналікавы, ружовашчокі, манаграфічны, коксагазавы, коксадоменны, жыўёлавод, перапончатакрылы, колерамузыка, фондасховішча, пляскатаносы, абароназдольны, познаспелы*.

Спрадвечнае **я** пішацца **нязменна**: *цяжкаатлет – цяжкагрузны, мяккасардэчны – мяккашэрыны*.

Звярніце ўвагу: а) кровацячэнне – крывацёк; дрованарыхтоўка – дрыпасек;

б) своечасовы – сваямоўны; светлавокі – светлавалосы; свяцлоадчувальны – святлафор; усебеларускі, усяночная, усёвед, усёзнаўства, усёабдымны; велікадушны – вялікадзяржаўны, велікамучанік -- Вялікабрытанія.

ПРАВАПІС ГАЛОСНЫХ ПАСЛЯ ЗАЦВЯРДЗЕНЫХ, Д І Т

Пасля зацвярдзелых (**ж, ш, ч, р, ц, дж**), а таксама пасля **д, т** пішуцца галосныя **о, а, э, ы, у**: *шаптаць, почырк, жэтон, арышт, цырата, джала, інтэлігент, далікатны*.

Выключэнні: складанаскарочаныя словы (*дзяржюркалегія, медінстытут*) і словы з прыстаўкамі **звыш-, між-, контр-, пан-, транс-** (*звышмклівы, міжінстытуцкі, контрідэя, трансарданскі, панісламізм*).

ПРАВАПІС ЛІТАР Ў, У

Літара **у** пішацца пасля зычных, знакаў прыпынку, у пачатку сказа, у пачатку ўласных назваў: *Уночы ішоў дождж. Рэпертуар. Тамара Уладзіміраўна. І трава, і кветкі, і матылі – усё тое самае, усё жыло разам*.

Літара **ў** пішацца замест **у, л, в** пасля галосных у славянскіх словах (*кроў, воўк*) і іншамоўных не пад націскам: *лаўрэат, паўза, аўкцыён*. Не блытайце: *балкон, палкоўнік* і пад.

Злучок і двукоссе не з'яўляюцца знакамі прыпынку, таму не ўплываюць на напісанне **ў**: *жанчына-ўрач, калгас «Перамога» ўзнагародзілі...*

Заўвагі: 1) **у канцы іншамоўных слоў** пішацца **у**: *фрау, шоу, Ландау, ноу-хау;*

2) у іншамоўных словах, якія заканчваюцца на **-ус, -ум**, пішацца **у**: *натарыус, шлагбаум*.

3) **пад націскам** заўсёды захоўваецца літара **у**: *аул, групоўка ультра, баул, ля урны;*

4) калі папярэдняе слова заканчваецца на галосны, то ў пачатку іншамоўных слоў **пад націскам** пішацца **у, не пад націскам – ў**: *Люблінская унія, дзяржаўны ўніверсітэт*

Запомніце: *траур*.

ПРАВАПІС Д – ДЗ, Т – Ц

У беларускай мове цвёрдым зычным **д, т** адпавядаюць мяккія **дз', ц'**, якія пішуцца перад галоснымі **е, ё, ю, я, і**, а таксама перад **ь**, перад мяккім гукам **в**: *горад – у горадзе, сяду – сядзь, два – дзве*.

Але: прыставачнае **д** і суфіксальнае **т** перад мяккім **в** захоўваюцца нязменна: *адвечны, у бітве*.

У словах іншамоўнага паходжання **д і т**, як правіла, не змякчаюцца: *дэкан, студэнт, тэатр, дырыжор*.

Але: перад суфіксамі і суфіксальнымі злучэннямі **-ін-, -ір-, -ёр-, -еец-, -ейск-, -ік-** (калі ён памяншальны), а таксама перад літарай **ю** зычных **д, т** змякчаюцца: *каранцін, камандзір, акцёр, гвардзеец, гвардзейскі, білецік, нацюрморт, Цюмень*.

ПРАВАПІС ПАДОЎЖАНЫХ І ПАДВОЕНЫХ ЗЫЧНЫХ

Зычныя **з', с', ц', дз', ж, ш, ч, л', н'** паміж галоснымі вымаўляюцца падоўжана і на пісьме перадаюцца дзвюма літарамі: *жыццё, суддзя, жыллё, мышшу, граззю, соллю, узбярэжжжа, ноччу, здарэнне*.

Падаўжэнне не адбываецца ў словах іншамоўнага паходжання: *алея, калона, каса*. **Але:** *асанна, саванна, ванна, манна, бонна, мадонна, мецца, дурра (расліна), мірра, панна, донна, Мекка, Вінніца, Жанна, Сюзанна, Іванна, Ганна*.

Дура, бона – грашовыя адзінкі; *манд* (хлусня).

На стыку прыстаўкі і кораня або кораня і суфікса адбываецца падваенне гукаў, якое на пісьме перадаецца дзвюма літарамі: *аддаць, бяззубы, асенні, лімонны*. **Але:** *расада, расаднік (месца, дзе вырошчваюць расаду), расол, расольнік, ростань*. **Запомніце:** *расаднік хваробы*.

ПРАВАПІС ПРЫСТАВАК

У прыстаўках на **з-, с-** перад глухімі зычнымі пішацца **с**, перад звонкімі – **з**: *скінуць, збіць, расказаць, раззброіць, бескарыслівы, беззаганны*.

Прыстаўкі на **б-, д-** пішуцца нязменна (незалежна ад вымаўлення): *аббегчы, абскакаць, аддаць, адскочыць*.

ПРАВАПІС ПРЫСТАЎНЫХ В, Г

Прыстаўны **г** пішацца ў словах *гэты, гэтак, гэтулькі, гэй, го, га адгэтуль, пагэтуль, гісторыя, Ганна*.

Прыстаўны **в** пішацца:

а) перад націскным **о** ў пачатку слова і пасля прыставак: *воблака, восень, завоблачны; Але: окаць, охаць, наогул, одум, ойча*;

б) перад каранёвым у націскным у пачатку і сярэдзіне слова, а таксама ў вытворных ад іх словах, у якіх **у** не пад націскам: *вучань, вугал, вуглавы, навука, навук, навуцінне*;

в) у словах **вока, востры, вакол, вожык, воспа** і вытворных ад іх незалежна ад націску: *вока, вачэй, востры, вастрыць, навокал, наваколле, важаняткі, васпаваты*;

г) перад **о, у** ў сярэдзіне некаторых слоў і вытворных ад іх: *ніводзін, ніводны, цівун, Лявон, Ларывон, Радзівон, Тадэвуш, Матэвуш, Навум*.

Заўвага. Калі пачатковае **о** пераходзіць у **а**, то **в** не пішацца: *возера – азёры, вобласць – абласны*.

Літара **в** не пішацца:

а) перад пачатковымі **о, у** ў іншамоўных словах, а таксама ў імёнах, прозвішчах і геаграфічных назвах: *опіум, ордэр, урна, унія, Орша, Ульяна*. **Але:** *Вольга, Вогненная зямля*;

б) перад **у** прыставачным і перад **у**, якое ўзнікла з **в**: *удзел, удвух, участак, унук (внук), учора (вчера)*. **Але:** *вупраж, вусцішна, вузгалоўе, вусцілка*.

ПРАВАПІС СПАЛУЧЭННЯЎ ЗЫЧНЫХ

У беларускай мове ў спалучэннях **здн, рдн, стн, стл, рдц, згн, скн** зычныя **д, т, г, к** выпалі, у выніку чаго гэтыя спалучэнні спрасціліся, што і адлюстроўваецца на пісьме: *позна, праязны, сэрца, посны, міласэрны, сонца, шаснаццаць, бразнуць, аванпосны, кампосны, кантрасны, фарпосны, баласны*. **Але:** *віскнуць, націскны*. **Запомніце:** *кантэкстualьны*.

Напісанне спалучэнняў зычных у некаторых запазычаных словах трэба запомніць: *ландшафт, пэндзаль, бухгалтар, асфальт, вакзал, дыспетчар, скрупулёзны, матч* і інш.

Спалучэнне **дт** на канцы слоў іншамоўнага паходжання на пісьме перадаецца літарай **т**: *Шміт, Кранштат*.

Спалучэнне каранёвага **д** з суфіксальным **с** на пісьмеперадаецца нязменна: *канадскі, суседскі*.

Каранёвыя **т, ц, ч, к** у спалучэнні з суфіксальным **с** перадаюцца на пісьме праз **ц**: *Брэст – брэсцкі, шавец – шавецкі, ткач – ткацкі, мастак – мастацкі*, а **с і ш** – праз **с**: *Адэса – адэскі, таварыш – таварыскі*.

Каранёвыя **ж, ш, з, г, х** з суфіксальным **с** перадаюцца на пісьме праз **с**: *прыгожы – прыгоства, харошы – хараства, князь – княства, птах – птаства, многа – мноства*.

У прыметніках, утвораных ад геаграфічных назваў і назваў нацыянальнасцей, зычныя **г, к** (у неславянскіх назвах), **х, з, ж, ш** перад суфіксам **-ск-** на пісьме захоўваюцца: *гамбургскі, казахскі, узбекскі, хельсінкскі, касабланкск, французскі, парыжскі, добрушскі*. Пры гэтым **г, х** могуць чаргавацца з **ж, ш**: *Рыга -- рыжскі, чэх – чэшскі*. **Запомніце:** *турэцкі, калмыцкі, славацкі*.

Спалучэнне каранёвага **цк** з суфіксальным **ч** перадаецца на пісьме літарамі **чч**: *Слуцк –Случчына, нямецкі – Нямецчына, а ск – праз шч: Віцебск – Віцебшчына*. Спалучэнні **дч, тч** перадаюцца нязменна: *Брэст – Брэстчына, Навагрудак – Навагрудчына*.

Калі прыстаўка заканчваецца на **с**, а карань пачынаецца з **ч** або **ш**, то спалучэнне **сч, шч** на пісьме перадаецца нязменна: *расчыніць(акно), расчпіць(вагоны), расчасаць, расшчодрыцца, расшчпіць(палена)*.

Але: *шчасце, пяшчота, ушчуваць, ушчэнт, нішчымны, ашчадны, рошчына*.

ПРАВАПІС МЯККАГА ЗНАКА І АПОСТРАФА

Змякчальны мяккі знак пішацца пасля **з, с, ц, дз, л, н** у канцы слова (*соль*), або ў сярэдзіне пасля мяккага зычнага перад наступным цвёрдым (*пісьмо, дзьмухавец*), паміж двума мяккімі зычнымі, калі пры змяненні слова другі зычны становіцца цвёрдым: *дзьме –дзьмуць, цьмяны –цьма*.

Мяккі знак таксама пішацца:

а) у лічэбніках *пяцьдзесят, шэсцьдзесят, пяцьсот, шэсцьсот, дзевяцьсот, мільён, мільярд*;

б) у слове *ледзьве* і постфіксе **-сьці**: *дзесьці, якісьці*;

в) у назойніках творнага склону множнага ліку перад канчаткам **-мі**: *людзьмі, слязьмі*;

г) пасля літары **н** перад суфіксам **-чык-**, калі слова без суфікса заканчваецца на **-нь**: *каменьчык, струменьчык*;

д) пасля мяккага **н** перад суфіксам **-к-**: *вішанька, песенька*;

е) пасля мяккага **н** у прыметніках, утвораных ад назваў месяцаў і слова **восень** перад суфіксам **-ск-**: *студзеньскі, восеньскі, Чэрвеньскі раён, Ліпеньская школа*;

Увага: у кітайскіх назвах перад суфіксам **-ск-** мяккі знак не пішацца: *цянь-шанскі, кунь-лунскі*.

ё) у суфіксах **-эньк-, -енък-, -анък-**: *маленькі, даражэнькі, харошанькі*;

ж) у дзеясловах загаднага ладу першай асобы множнага ліку перад канчаткам **-ма** і другой асобы множнага ліку перад постфіксам **-це**, а таксама перад постфіксам **-ся**: *станьма, станьце, агледзься*.

Раздзяляльны мяккі знак пішацца пасля **з, с, ц, дз, л, н** у сярэдзіне слова перад галоснымі **е, ё, ю, я, і**: *дасье, парцье, налью*.

Але: *булён, нюанс, дзясак, дыякан*.

Апостраф пішацца перад галоснымі **е, ё, ю, я, і**

а) пасля прыставак на зычны: *аб'ява, ін'екцыя, аб'інець*;

б) у сярэдзіне слова пасля цвёрдых зычных, акрамя **з, с, ц, дз, л, н**: *б'ю, п'ю, вераб'і*;

в) у складаных словах пасля частак **двух-, трох-, чатырох-**: *трох'ярусны*.

Пасля **ў** апостраф **не пішацца**: *здароўе, салаўі*.

УЖЫВАННЕ ВЯЛІКАЙ ЛІТАРЫ

З **вялікай літары** пішуцца ўласныя імёны, імёны па бацьку, прозвішчы, псеўданімы, мянушкі, назвы планет, сузор'яў, зорак, геаграфічныя, адміністрацыйна-тэрытарыяльныя і інш. назвы: *Антон Сяргеевіч Чарноў, Янка Купала, кошка Мурка, Сатурн, Вялікая Мядзведзіца* (сузор'е), *Шалі, Віцебск, Віцебшчына, фабрыка «Спартак», Рэспубліка Беларусь*.

Акрамя пералічаных вышэй, з **вялікай літары** пішуцца назвы гістарычных эпох (*Рэфармацыя, Абрадзённае*), прыналежныя прыметнікі з суфіксам **-ск-**, калі яны ўваходзяць у склад назваў, адпаведных назвам са словамі **імя, памяці**: *Коласаўская стыпендыя* (стыпендыя імя Якуба Коласа), прыналежныя прыметнікі, утвораныя ад уласных імёнаў з дапамогай суфіксаў **-ін-, -ын-, -оў-, -ёў-, -еў-, -аў-**: *Антонаў сын, Наташына паліто, Мурчыны кацяняты*. Але навуковыя і тэхнічныя тэрміны пішуцца з **малой літары**: *берталетава соль, вольтава дуга*.

З **вялікай літары** пішацца першае слова (або два першыя словы) у назвах свят, падзей, знамянальных дат: *Першае мая (1 Мая), Дзень Незалежнасці, Вялікая Айчынная вайна, Люблінская унія*, а таксама ў назвах арганізацый і ўстановаў: *Міністэрства ўнутраных спраў, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт*.

ПРАВІЛЫ ПЕРАНОСУ СЛОЎ

1. Нельга пакідаць ці пераносіць адну літару (хоць яна і абазначае склад): *ар-мія, ідэя*; нельга: *а-рмі-я, і-дэ-я*.

2. Падвойныя зычныя пры пераносе раздзяляюцца: *жыццё, суд-дзя*.
3. Літары *дз, дж*, калі яны абазначаюць адзін гук, не раздзяляюцца: *ва-дзе, даж-джу*. Спалучэнні прыставачнай *д* з каранёвымі *жэ, з* пры пераносе раздзяляюцца: *пад-загалавак, пад-жылькі*.
4. Літары *й, ў, ь* і *апостраф* не аддзяляюцца ад папярэдняй літары: *май-скі, пісь-мо, поў-дзень, аб'-ява*. Калі ў складаным слове другая частка пачынаецца з *ў*, то гэтае *ў* пішацца з другой часткай: *торфа-ўборачны*.
5. Пры пераносе пажадана спалучаць складападзел з падзелам слова на марфемы: *на-зваць, мар-скі*; нельга: *наз-ваць, марс-кі*. Але літара *ы*, што ідзе за прыстаўкай, не адрываецца ад прыстаўкі: *безы-менны, пады-ход*.
6. Пры збегу зычных у адной марфеме падзел на склады для пераносу свабодны, але суфіксы разбіваць не рэкамендуецца: *сяс-тра, ся-стра, дзяжур-ства, гарад-скі*.
7. Нельга адрываць ініцыялы імён і імён па бацьку ад прозвішча і скарачаныя назвы ад тых лічбаў, да якіх яны адносяцца: *І.П. Мележ, 12 см*; нельга разбіваць умоўныя скарачэнні: *г. зн., да т. п.*

НАПИСАННЕ СЛОЎ АСОБНА, РАЗАМ, ПРАЗ ЗЛУЧОК

Праваніс складаных назоўнікаў

Складаныя назоўнікі пішуцца **разам**, калі ёсць злучальная галосная (*краявід, параход*), калі ўтвораны са спалучэння лічэбніка і назоўніка (*шасцідзёнка*), калі першая частка – словы **сама-, многа-, мала-, шмат-, узаема-, аўта-, вела-, мота-, фота-, кіна-, аэра-, мікра-, макра-, метэа- контр-, агра-** (*самавызначэнне, мнагабор'е, маланаселенасць, шматзначнасць, узаемапавага, аўтазавод, веласпорт, мотакрос, фотарэпартаж, кінахроніка, аэраклуб, мікрараён, макрарэльеф, метэазводка, контрудар, агракультура*), агульныя назоўнікі з часткамі **паў-, поў-** (*паўябдыка, поўдзень*), складанаскарачаныя словы (*медсанбат*). **Разам** пішуцца назоўнікі з першай часткай – дзеясловам у форме 2-ой асобы загаднага ладу (*вярнідуб, сарвігалава, але: перакаці-поле, узвей-вечер*).

Праз злучок пішуцца складаныя назоўнікі без злучальнай галоснай (*школа-інтэрнат*), уласныя назвы з часткай **паў-** (*паў-Еўропы*), складаныя адзінкі вымярэння і іншамуёныя назвы прамежкавых напрамкаў свету (*тона-кіламетр, але: працядзень; nord-ost*), складаныя назоўнікі з першай часткай **обер-, арт-, вэб-, унтэр-, штаб-, лейб-, віцэ-, экс-, прэс-** (*обер-лейтэнант, арт-сесія, вэб-дызайн, унтэр-афіцэр, штаб-кватэра, лейб-медык, віцэ-прэзідэнт, экс-чэмпіён, прэс-служба*) і словы **контр-адмірал, прыма-балерына**, састаўныя прозвішчы, французскія імёны, геаграфічныя назвы (*Дунін-Марцінкевіч, Жан-Жак Русо, Буда-Кашалёва*).

Міні-спадніца – спадніца міні; мідзі-паліто – паліто мідзі; максі-спадніца – спадніца максі.

Праваніс складаных прыметнікаў

Складаныя прыметнікі пішуцца **разам**, калі ўтвораны ад складаных назоўнікаў, што пішуцца **разам** (*параходны*), утвораны ад словазлучэнняў **назоўнік + прыметнік, назоўнік + лічэбнік, назоўнік + займеннік** (*сельскагаспадарчы, саракатрохгадовы, усебаковы*), з першай часткай **многа-, мала-, шмат-** (*мнагазначны, малавядомы, шматбаковы*).

Заўвага. Спалучэнні **прыслоўе + прыметнік** (дзеяпрыметнік) пішуцца **асобна**: *дробна наколаць арэхі, гладка паголены твар*.

Складаныя прыметнікі пішуцца **праз злучок**, калі ўтвораны 1) ад складаных назоўнікаў, якія пішуцца **праз злучок** (*буда-кашалёўскі*); 2) ад двух і трох раўнапраўных прыметнікаў (*беларуска-рускі, кісла-салодкі*), а таксама прыметнікі *паўночна-заходні, паўднёва-ўсходні, паўднёва-заходні, паўночна-ўсходні*. Акрамя таго, **праз злучок** пішуцца прыметнікі, утвораныя шляхам паўтарэння аднаго слова (*цёплы-цёплы*) і з першай часткай **усходне-, паўднёва-, паўночна-, заходне-**, калі яны ўваходзяць у склад уласных геаграфічных назваў (*Усходне-Еўрапейская раўніна*). **Параўнайце:** *усходнееўрапейскія краіны*. Праз злучок пішуцца прыметнікі, утвораныя ад спалучэння імя і прозвішча: *леў-талстоўскі*.

Праваніс прыслоўяў і спалучэнняў слоў, блізкіх да прыслоўяў

Праз злучок пішуцца прыслоўі:

- 1) з прыстаўкай **абы-** і суфіксам **–небудзь-**: *абы-як, як-небудзь*;
- 2) з прыстаўкай **па-** і суфіксамі **–ому, -яму, -аму, -йму, -ску, -цку, -ы:** *па-старому, па-летняму, па-нашаму, па-мойму, па-руску, па-брацку, па-чалавечы*;
- 3) з прыстаўкай **па-** і **парадкавым лічэбнікам:** *па-першае, па-дзiesiąтае*;
- 4) утвораныя шляхам паўтарэння таго самага слова: *ледзь-ледзь, крыж-накрыж*.

Усе астатнія прыслоўі пішуцца разам: *ушчэнт, спрадвеку, спадылба, знізу, штогод, таксама, наавер, наасобку, уголас*.

Ад прыслоўяў неабходна адрозніваць назоўнікі з прыназоўнікамі, якія пішуцца асобна: вярнуўся дахаты –падышлі да хаты Алеся; павярнулі ўбок –у бок вакзала. Назоўнікі абазначаюць прадмет, маюць пры сабе паясняльныя словы.

Пішуцца асобна спалучэнні

Пад вечар, з ранку да вечара, з вечара да ранку, з нізу да верху, з верху да нізу, усё роўна, як след, усё адно, наўрад ці, без даі прычыны, без даі рады, дзень у дзень, дзень пры дні, адзін на адзін, след у след, час ад часу, на памяць, на памяці, у пару, да пары, не ў пару, за мяжой, пад пахай, пад паху, на пахі, не ў меру, не пад сілу, не да смеху.

Асобна пішуцца спалучэнні назоўнікаў, якія пачынаюцца з галоснай, з прыназоўнікам у: у абдымку, у абрэз, у абмен, у адзіночку, у адкрытую, у адно, у абхват, а таксама спалучэнні назоўнікаў з прыназоўнікамі **без, з, да, на:** без аглядкі, без разбору, без упынку, без толку, з ходу, з размаху, з разбегу, з налёту, да зарэзу, да ўпаду, да адвалу, на ляту, на віду, на хаду, на бягу, на скаку, на жаль, на вока, на дзіва.

Прапаніс прыназоўнікаў, злучнікаў, часціц

Прыназоўнікі **з-за, з-пад, па-за, па-над** пішуцца праз злучок.

Складаныя прыназоўнікі **замест, наконт, накшталт, абапал, услед, зверху, навокал, насустрач, ззаду, наперадзе** пішуцца ў адно слова.

Перад словамі з пачатковым у ўжываецца варыянт прыназоўніка **у – ва:** у школе – ва універсітэце.

Перад словамі, якія пачынаюцца збегам зычных, дзе першыя **з, с, ш, ж, м,** замест прыназоўніка з ужываецца прыназоўнік **са:** з табою, са мною, з лесу, са шчаўя.

Увага: неабходна адрозніваць прыназоўнік **нягледзячы на** ад дзеепрыслоўя, якое з часціцай **не** пішацца асобна: *нягледзячы на дождж, на вуліцы шмат людзей; хлопчык ішоў, не гледзячы па баках.*

Простыя вытворныя злучнікі **затое, адтаго, прычым, прытым, наколькі, настолькі** трэба адрозніваць ад спалучэнняў прыназоўнікаў з займеннікамі: **за тое, ад таго, пры чым, пры тым, па колькі, па столькі.** Злучнік не з'яўляецца членам сказа, яго можна замяніць сінанімічным злучнікам: *Ты яшчэ малы, адтаго (можна таму) і не разумееш. – Ад таго дуба адлічы два крокі.*

Часціца **–сьці (-сь)** з займеннікамі і прыслоўямі пішацца **разам:** *хтосьці, хтось, дзесьці, дзесь.*

Часціца **што** пішацца **асобна** ў спалучэннях *толькі што, пакуль што, амаль што, хіба што, сама што.*

Часціцы **абы-, -небудзь, -колечы** з займеннікамі і прыслоўямі пішуцца праз злучок: *абы-хто, хто-небудзь, што-колечы.*

Часціца **–то** з назоўнікамі, займеннікамі і дзеясловамі пішацца праз злучок: *сястра-то прыехала, яна-то сказала, сказаць-то сказаў.*

Часціца **–такі** пішацца праз злучок, калі стаіць пасля слоў, да якіх адносіцца: *усё-такі, зробіў-такі* (параўнайце: *такі ўсё, такі зробіў*).

Часціцы **бы (б), жа (ж)** пішуцца заўсёды **асобна:** *сказаў бы, сказала б, узяў жа, узяла ж.*

Часціца **ні** пішацца **разам:** 1) са словамі, якія без **ні** не ўжываюцца: *ніводзін, нікчэмны;* 2) з адмоўнымі займеннікамі і прыслоўямі: *ніхто, нідзе.*

Але: *ні з кім, ні аб чым.*

Ва ўсіх іншых выпадках часціца **ні** пішацца **асобна.**

Часціца **не** пішацца **разам:**

- 1) са словамі, якія без **не** не ўжываюцца: *незабудка, непакоіць;*
- 2) са словамі, да якіх можна падабраць сінонім без **не:** *непрыяцель – вораг, невялікі – малы;*
- 3) з поўнымі дзеепрыметнікамі, пры якіх няма залежных слоў: *няскошаная трава, непрачытаная кніга;*
- 4) з прыметнікамі, поўнымі дзеепрыметнікамі і прыслоўямі, калі пры іх ёсць паясняльныя словы **вельмі, зусім, амаль, выключна, надзвычай, у вышэйшай ступені, у вышэйшай меры** і іншыя, што выражаюць ступень якасці: *вельмі няўважлівы, зусім непрадуманая рашэнне;*
- 5) у дзеясловах з прыстаўкай **неда-** са значэннем непаўнаты дзеяння, неадпаведнасці норме: *недалячыць, недачуваць;*
- 6) з няпэўнымі займеннікамі і прыслоўямі: *нехта, недзе.*

Часціца **не** пішацца **асобна:**

1) з дзеясловамі, дзеепрыслоўямі, кароткімі дзеепрыметнікамі: *не быў, не чытаючы, трава не скошана;*

2) з поўнымі дзеепрыметнікамі, пры якіх ёсць паясняльныя словы ці ёсць або падразумяваецца супрацьпастаўленне: *не прачытаная намі кніга, не прачытаная, а прагледжаная кніга;*

3) з назоўнікамі, прыметнікамі і прыслоўямі, калі ёсць або падразумяваецца супрацьпастаўленне: *не сябар, а родны брат; не шырокі, а вузкі; дзень сёння не сонечны;*

4) з формамі вышэйшай ступені параўнання прыметнікаў і прыслоўяў: *не старэйшы за..., не лепшы за..., не пазней чым ...;*

5) са словамі **не трэба, не варта, не супраць, не шкада, не толькі;**

6) у складзе ўзмацняльных адмоўяў **далёка не, нічоў не, зусім не, ніколькі не** і пад.: *далёка не смелы чалавек, зусім не горшы адказ, ніколькі не цікавы матэрыял.*

РОД І ЛІК НАЗОЎНІКАЎ

Назоўнікі маюць катэгорыю роду: *маці, краіна, рака* – жаночага роду; *бацька, закон, горад* – мужчынскага роду; *дзіця, поле, акно* – ніякага роду; *плакса, сірата, задзіра* – агульнага роду. Множналікавыя назоўнікі катэгорыі роду не маюць: *канікулы, Калінкавічы.*

Род нескланяльных агульных назоўнікаў

Да мужчынскага роду адносяцца назвы асоб мужчынскага полу і назвы жывых істот: *аташэ, кенгуру*, а таксама назоўнікі *гран-пры* (узнагарода), *карт-блани* (свабода ў дзеяннях), *сірока* (вечер), *тарнада* (смерч), *эю* (грашавая адзінка), *эскуда* (грашавая адзінка), *сулугуні, бры* (сыр), *пенальці, інкогніта, кофе.*

Да жаночага роду адносяцца назвы асоб жаночага полу: *мадам, фрау*, а таксама назоўнікі: *авеню, салямі, івасі, кальрабі, цэцэ, хіндзі* (мова), *беры-беры* (хвароба), *нотабена.*

Да ніякага роду адносяцца неадусаўлёныя назоўнікі: *метро, паліто, мерло, бардо.*

Род уласных назоўнікаў

Калі ўласны назоўнік скланяецца, то род вызначаем па тыпе скланення: *Сож* – мужчынскі род, *Нарач* – жаночы род.

Калі ўласны назоўнік не скланяецца, то род вызначаем па лексічным значэнні: *Місісіпі* (рака) – жаночы род, *Антар’я* (возера) – ніякі род, *Сочы* (горад) – мужчынскі род.

Назоўнікі множнага ліку катэгорыі роду не маюць: *Калінкавічы, Баранавічы, Кардыльеры Гродна* (н.р.), *Гародня* (ж.р.).

Род складанаскарочаных назоўнікаў

Калі назоўнік не скланяецца, то род вызначаем па апорным слове: *ГДУ* (універсітэт) – мужчынскі род; *БТ* (тэлебачанне) – ніякі род; *ЭВМ* (машына) – жаночы род. **Выключэнне:** *ТАСС* (агенцтва) – мужчынскі род.

Калі назоўнік скланяецца, то род вызначаем па тыпе скланення: *калгас* (гаспадарка), *ЖЭС* (служба), *ЛіМ* – мужчынскага роду, таму што скланяюцца як назоўнікі II скланення.

Назвы **пасад, прафесій, званняў** (за рэдкім выключэннем: напрыклад, *медсястра*) **мужчынскага роду:** *вядомы прафесар Рудакоўская, строгі следчы Равуцкая.*

Памятайце, што род і лік назоўнікаў не заўсёды супадаюць у рускай і беларускай мовах: *сабака, медаль* – у беларускай мове мужчынскага роду, у рускай – жаночага; *гусь, жырафа* – у беларускай мове жаночага роду, у рускай – мужчынскага; *адносіны, карункі, могілкі, лекі* – у беларускай мове толькі множнага ліку, а у рускай мове змяняюцца па ліках.

ПРАВАПІС КАНЧАТКАЎ НАЗОЎНІКАЎ

Каб не памыліцца ў напісанні канчаткаў назоўнікаў, трэба ўмець вызначаць тып скланення і тып асновы.

Існуе тры тыпы скланення назоўнікаў:

1-е скланенне – назоўнікі **жаночага** роду з канчаткамі **–а, –я:** *зямля, навука;* назоўнікі **мужчынскага** роду з канчаткамі **–а, –я,** калі націск падае на канчаток: *Кузьма, суддзя;* назоўнікі **агульнага** роду, якія абазначаюць асобу жаночага полу: *плакса;* назоўнікі **агульнага** роду, якія абазначаюць асобу мужчынскага полу і маюць націск на канчатку: *сірата, ляўша;*

2-е скланенне – назоўнікі **мужчынскага** роду з **нулявым** канчаткам і назоўнікі **ніякага** роду з канчаткамі **–о, –е, –я, –а, –ё:** *сын, дом, поле, неба, акно, куп’ё, польмя;*

3-е скланенне – назоўнікі **жаночага** роду з **нулявым** канчаткам: *ноч, Беларусь.*

Не ўваходзяць ні ў адзін з тыпаў скланення

1) **рознаскланяльныя** назоўнікі, да якіх адносяцца: **назвы маладых істот**: *цяля, дзіця, пацучаня*; тры назоўнікі на **-мя**: *імя, стрэмя, племя*; назоўнікі **агульнага** роду, якія абазначаюць асобу **мужчынскага** полу і маюць націск на аснове: *плакса, калека*; назоўнікі **мужчынскага** роду з канчаткамі **-а, -я** і націскам на аснове: *бацька, дзядуля*;

2) **множналікавыя** назоўнікі: *дзверы, вароты, крупы*;

3) **нескланяльныя** назоўнікі, да якіх адносяцца: **іншамоўныя** назоўнікі, якія заканчваюцца на **галосны**: *метро, паліто, алібі*; **жаночыя** прозвішчы на **зычны**: *Алена Ракутовіч, Света Корань*; **мужчынскія і жаночыя** прозвішчы на **-ых, -іх, націскны –о**: *Чарных, Мялкіх, Сянько, Глушко*; жаночыя прозвішчы на **-а, -я**, калі яны ўтварыліся ад назоўнікаў ніякага роду: *Калена, Шыла*; назоўнік **маці**;

4) назоўнікі, утвораныя **шляхам пераходу прыметнікаў у назоўнікі**: *рабочы, хворы*.

Аснова назоўніка можа заканчвацца на **зычны**

1) **цвёрды**: *сад, спеў, акно, вясна*;

2) **мяккі**: *зямля, край, міліцыя*;

3) **зацвярдзелы**: *мяжса, шар, плячо*;

4) **г, к, х (заднеязычны)**: *рака, бераг, рэха*.

Канчаткі назоўнікаў 1-га скланення:

Н. – *краіна, зямля*;

Р. – *краіны, зямлі*;

Д. – *краіне, зямлі, сястры, дарозе, страсе, руцэ, ручцы*;

В. – *краіну, зямлю*;

Т. – *краінай(аю), зямлэй(ёю)*;

М. – супадае з **Давальным**.

Канчаткі назоўнікаў у давальным і месным склонах залежаць ад тыпу асновы: **-е** – пры аснове на **цвёрды і г, х**, якія чаргуюцца з **з, с**: *брыгадзе, дузе, страсе*; **-і** -- пры аснове на **мяккі**: *песні*; **-ы** – пры аснове на **зацвярдзелы**: *працы*; калі аснова заканчваецца на **к**, якое чаргуецца з **ц**, то пад націскам пішацца **-э**, а не пад націскам **-- -ы**: *шчацэ, шчочцы*.

Канчаткі назоўнікаў 2-га скланення

Н. -- *дом, неба, акно, поле*;

Р. – *дома, поля, агню, грыпу*;

Д. – *дому, полю*;

В.=Н. (неадуш.), **=Р.** (адуш.): *дом, чалавека*;

Т. – *домам, акном, полем, агнём*;

М. – *аб доме, снезе, кажусе, агні, ветры, пяску, рэxu, дыялогу, Васілю, Рыгору, Максіму(е)*.

Нazoўнікі **мужчынскага** роду ў родным склоне маюць канчаткі **-а, -я**, калі абазначаюць: 1) **асоб і жывых істот**: *брата, арла*; 2) **часткі цела і органы**: *носа, зуба, але: твару*; 3) **канкрэтныя прадметы, якія можна лічыць**: *дома, клёна, нажа*; 4) **назвы ўстаноў, арганізацый, прадпрыемстваў, вайсковых падраздзяленняў**: *завода, універсітэта, батальёна*; 5) **геаграфічныя і астранамічныя паняцці, назвы населеных пунктаў і мясцовасцей**: *горада Мінска, Марса, узгорка*; 6) **адзінкі вымярэння**: *грама, літра, тыдня, аўторка, долара, але: абеду, веку, ранку*; 7) **назвы танцаў і гульняў, канкрэтныя навуковыя і тэхнічныя тэрміны**: *вальса, футбола, круга, дзейніка, але: роду, ліку, склону, зместу, летанісу, тэксту*.

Канчаткі **-у, -ю** пішуцца ў назоўніках, якія абазначаюць: 1) **зборныя прадметы**: *лесу, дубняку*; 2) **назвы рэчываў**: *азоту, чаю*; 3) **прасторавыя паняцці**: *лугу, стэпу*; 4) **з'явы прыроды**: *снегу, грому*; 5) **назвы пачуццяў, дзеянняў і стану**: *болю, крыку, сну*; 6) **назвы хвароб**: *грыпу, інфаркту*; 7) **грамадскія фармацыі, палітычныя і навуковыя аб'яднанні, плыні, вучэнні**: *феадалізму, дарвінізму*.

Але: *хлеба, каржа, торта, каравая, гудка, глытка, аўса, жайтка*.

У **месным** склоне назоўнікі маюць канчатак **-е** пры аснове на **цвёрды** зычны і **г, х**, якія чаргуюцца з **з, с**: *аб доме, снезе, кажусе*; **-і** – пры аснове на **мяккі**: *аб агні*; **-ы** – пры аснове на **зацвярдзелы**: *аб ветры*; **-у** – пры аснове на **к і г, х**, якія не чаргуюцца з **з, с**: *аб пяску, рэxu, мозгу, але: аб малацэ*. Назвы **асоб** маюць канчаткі **-у, -ю** пры аснове на **зацвярдзелы, мяккі, г, к, х**: *аб Рыгору*,

герою, Алегу, настаўніку, Цімоху. Калі аснова на **цвёрды**, то пішуща варыянтныя канчаткі –у або –е: *аб Максіму(е)*.

Запомніце: *на двары* (каля будынка) і *на дварэ* (не ў хаце, на вуліцы), *на рагу* (вуліцы, месяца) – *розе* (у жыўёлы); *на пасту* (ваенным) – *у поспе* (абмежаванне); *аб моху, тварагу, арэху, шляху, мяху, пасагу*.

Канчаткі назоўнікаў 3-га скланення

Н., В. – *Беларусь, Сібір*

Р., Д., М. – *Беларусі, Сібіры*

Т. – *Беларуссю, Сібір'ю, ноччу*

У **творным** склоне апошні **зычны падаўжаецца**, калі стаіць пасля галоснага: *мышшу, меддзю*. Параўнайце: *косцю, радасцю*. Калі аснова заканчваецца на **б, р, ф**, то перад канчаткам –ю пішацца **апостраф**: *шыр'ю, глыб'ю, верф'ю*.

Рознаскланяльныя назоўнікі

Прааналізуйце і запомніце:

Н. – імя, племя, стрэмя

Р. – *імені (імя), племені (племя), стрэмені (стрэмя)*

Д. – *імені (імя), племені (племя), стрэмені (стрэмя)*

В.=Н.

Т. – *іменем (імя), племенем (племя), стрэменем (стрэмя)*

М. – *аб імені (імя), племені (племя), стрэмені (стрэмя)*

У форме множнага ліку **назоўнікі на –мя** маюць формы: *імёны, плямёны, страмёны*.

Н., В. – *пацучаня(ё)*

Р., Д., М. – *пацучаняці*

Т. – *пацучанём*

У форме множнага ліку назвы маладых істот маюць суфікс –**ят-**: *пацучаняты, ваверчаняты*; але: *дзеці*.

Н. – *бацька, Кузьма*

Р. – *бацькі, Кузьмы*

Д. – *бацьку, Кузьме*

В. – *бацьку, Кузьму*

Т. – *бацькам, Кузьмой*

М. – *аб бацьку, Кузьме*

Назоўнікі **мужчынскага** роду на –а, –я ў **давальным, творным і месным** склонах маюць канчаткі **1-га** скланення, калі **націск падае на канчатак**: *суддзі, суддзёй*, як *зямлі, зямлэй* і канчаткі **2-га** скланення, калі **націск падае на аснову**: *дзядулю, дзядулем*, як *полю, полем*.

Н. – *Саша*

Р. – *Сашы*

Д. – *Сашу, Сашы*

В. – *Сашу*

Тв. – *Сашам, Сашай*

М. – *аб Сашу, Сашы*

Назоўнікі **агульнага** роду ў **давальным, творным і месным** склонах маюць канчаткі **1-га** скланення, калі абазначаюць асобу **жаночага** полу. Калі яны абазначаюць асобу **мужчынскага** полу, то змяняюцца як назоўнікі **мужчынскага** роду на –а, –я.

Правапіс канчаткаў назоўнікаў множнага ліку

У множным ліку назоўнікі ўсіх трох тыпаў скланення маюць канчаткі:

Н. -- **-ы, -і** (*вербы, хвоі, браты, вочы, косці*)

Р. -- **-оў, -ёў, -аў, -яў, нулявы, -ей, -эй** (*вербаў, хвояў, рук, сялян, братоў, агнёў, касцей, начэй*)

Д. -- **-ам, -ям** (*вербам, хвоям, вачам, касцям, братам*)

В. – як **Н.** або **Р.** (*вербы, хвоі, братоў, вучняў*)

Т. -- **-амі, -ямі, -мі, -ыма, -іма** (*вербамі, хвоямі, людзьмі, вачамі(вачмі, вачыма), плячамі(ыма), вушамі(ыма), дзвярамі(ыма), грашамі(ыма)*)

М. -- **-ах, -ях** (*аб вербах, хвоях, братах, вачах, ночах, касцях*)

ПРАВАПІС СУФІКСАЎ ПРЫМЕТНІКАЎ

Дзве літары **нн** пішуща ў прыметніках, утвораных ад асноў на **-н** з дапамогай суфікса **-н-**: *камень – каменны, вагон – вагонны*; утвораных ад асноў на **-мя**: *імя – іменны, цемя – цемянны, але: палымяны*; з суфіксамі **-енн, -энн**: *вогненны, задуменны*.

Адна літара **н** пішацца ў суфіксах **-ан-, -ян-, -ін-, -ын-**: *драўляны, сярэбраны, курыны, арліны* і ў слове *сцюдзёны*.

У **прыналежаных** прыметніках, утвораных ад назоўнікаў **мужчынскага** і **ніякага** роду, пішуща суфіксы **-еў-, -аў-, -оў-, -ёў-**: *Пецеў, Васілеў, бацькаў, Тамашоў*; ад назоўнікаў **жаночага** роду -- **-ін-, -ын-**: *Наташын, бабулін*.

УТВАРЭННЕ СТУПЕНЕЙ ПАРАЎНАННЯ ПРЫМЕТНІКАЎ

Якасныя прыметнікі ўтвараюць ступені параўнання – **вышэйшую** і **найвышэйшую**.

Простая вышэйшая ступень параўнання ўтвараецца шляхам далучэння да асновы суфіксаў **-ейш-, -эйш-, -ш-**: *смачны – смачнейшы, прыгожы – прыгажэйшы, добры – лепшы, вялікі – большы, малы – меншы, дрэнны – горшы*.

Складаная вышэйшая ступень параўнання ўтвараецца з дапамогай слоў **больш, менш** + **прыметнік**: *больш смачны, менш прыгожы*.

Простая найвышэйшая ступень параўнання ўтвараецца ад **формы вышэйшай** ступені з дапамогай прыстаўкі **най-**: *найпрыгажэйшы, найлепшы*.

Складаная найвышэйшая ступень утвараецца з дапамогай слоў **самы, найбольш, найменш** + **прыметнік**: *самы прыгожы, найменш вядомы, найбольш плённы*.

Заўвага. Некаторыя якасныя прыметнікі ўтвараюць **толькі складаныя формы** ступеней параўнання: *ветлівы – больш ветлівы, самы ветлівы*.

Зусім не ўтвараюць формы ступеней параўнання прыметнікі, якія абазначаюць: 1) **колькасна нязменную якасць**: *жывы, жанаты, мёртвы*; 2) **масць жывёлы**: *гняды, бурый*; 3) **колер прадмета праз адносіны да іншых прадметаў**: *васільковы, бронзавы, блакітны*; 4) **складаныя прыметнікі**: *цёмна-сіні, пяціпавярховы*.

Увага: у беларускай мове ў словазлучэннях з формамі ступеней параўнання **залежнае** слова ставіцца ў **вінавальным** склоне з прыназоўнікам **за**: *брат маладзейшы за сястру, ліса спрытнейшая за ваўка*. Ужываюцца таксама параўнальныя звароты са злучнікамі **чым, як**: *мы дужэйшыя, чым ты думаеш; ураджай сёлета большы, як летась*.

СКЛАНЕННЕ І ПРАВАПІС ЗАЙМЕННІКАЎ

Прааналізуйце і запомніце:

Н. – *я, ты, яна, свой, свая, хто, што, чый, колькі*

Р. – *мяне, цябе, яе, свайго, сваёй, каго, чаго, чыйго, колькіх*

Д. – *мне, табе, ёй, свайму, сваёй, каму, чаму, чыйму, колькім*

В. – *мяне, цябе, яе, свой або свайго, сваю, каго, што, чый або чыйго, колькі або колькіх*

Т. – *мною(мною), табой(табою), свайм, сваёй(сваёю), кім, чым, чыйм, колькімі*

М. – *(аб, аба) мне, табе, ёй, свайм, сваёй, кім, чым, чыйм, колькіх*

Н. – *самы, сам, ---*

Р. – *самага, самога, сябе*

Д. – *самаму, самому, сабе*

В. – *самы або самага, самога, сябе*

Т. – *самым, самім, сабой(сабою)*

М. – *аб самым, самім, сабе*

Розніца ў напісанні словазлучэнняў **не хто іншы – ніхто іншы ; не што іншае – нішто іншае** тлумачыцца асаблівасцямі ў іх значэнні. З часціцай **не** гэтыя спалучэнні маюць значэнне **супрацьпастаўлення**: *Гэта быў не хто іншы, як мой бацька. Чалавека цікавіла не што іншае, як мясцовыя звычкі. У хату ўвайшоў Пятрусь, а не хто іншы*. Адмоўныя займеннікі ў падобных спалучэннях ужываюцца ў сказах, дзе **ўжо ёсць адмоўе**: *Ніхто іншы не мог дапамагчы. Нішто іншае яго не цікавіла*.

СКЛАНЕННЕ І ПРАВАПІС ЛІЧЭБНІКАЎ

Адрознівайце скланенне лічэбнікаў **два** (м. і н. род) і **дзе** (ж. род): *двух, дзвюх; двум, дзвюм; дзума, дзвюма; аб двух, дзвюх.*

У лічэбніках ад **адзінаццаці** да **дваццаці** і **трыццаць** пішацца **цц**. У форме творнага склону перад канчаткам **-ю** падаўжаецца **ц** у лічэбніках **пяць**, ад **дзесяці** да **дваццаці** і **трыццаць**: *пяццю, дзесяццю, сямнаццаццю*. **Запомніце:** *дзвюма, дзума, трыма, чатырма, шасцю, сямю, васьмю.*

У **складаных** колькасных лічэбніках ад **пяцідзiesiąці** да **васьмідзiesiąці** і ад **двухсот** да **дзесяцісот** пры скланенні змяняюцца **абедзве часткі**: *дзвесце, двухсот, двумстам, двумастамі, аб двухстах.*

Лічэбнікі **сто** і **сорак** маюць дзве формы: Н. і В. – *сто, сорак*; Р., Д., Тв., М. – *ста, сарака*.

Лічэбнікі **дзесяноста**, **паўтара**(м. і н. род), **паўтары**(ж. род) **не змяняюцца**.

Пры скланенні **састаўных** колькасных лічэбнікаў змяняецца **кожнае слова**: *шэсцьсот восемдзiesiąт пяць, шасцісот васьмідзiesiąці пяці, шасцістам васьмідзiesiąці пяці, шасціюстамі васьмюдзiesiąццю пяццю, аб шасцістах васьмідзiesiąці пяці.*

Састаўныя **парадкавыя** лічэбнікі на **-тысячны, -мільённы, -мільярдны** пішуцца ў **адно слова**: *статысячны* (але *сто тысяч*), *двухмільённы* (але *два мільёны*). Калі **першая** частка такіх слоў запісана **лічбай**, то ставіцца **злучок**: *10-тысячны, 2-мільярдны.*

Адрознівайце скланенне **колькасных** і **зборных** лічэбнікаў:

Н. *тры, трое*

Р. *трох, траіх*

Д. *тром, траім*

В. *тры або трох, траіх*

Т. *трыма, траімі*

М. *аб трох, аб траіх*

УЖЫВАННЕ ЛІЧЭБНІКАЎ З НАЗОЎНІКАМІ

Пры лічэбніках **два**, **дзе**, **тры**, **чатыры** назоўнікі, прыметнікі, дзеепрыметнікі, парадкавыя лічэбнікі, займеннікі ўжываюцца ў **назоўным склоне множнага ліку**: *два газетныя экзэмпляры, тры мае сястры.*

Пры колькасных лічэбніках ад **пяці** і далей назоўнікі ўжываюцца ў **родным склоне множнага ліку**: *пяць кніг, дваццаць гадоў.*

Пры **дробавых** лічэбніках назоўнікі маюць форму **роднага склону адзіночнага ліку**: *дзе пятыя дарогі, пяць васьмых метра, паўтары тоны.*

Прааналізуйце і запомніце:

Н. – *дзе трэція дарогі, паўтара метра*

Р. – *дзвюх трэціх дарогі, паўтара метра*

Д. – *дзвюм трэцім дарогі, паўтара метра*

В. =Н.

Т. – *дзвюма трэцімі дарогі, паўтара метрамі*

М. – *аб дзвюх трэціх дарогі, паўтара метрах*

Зборныя лічэбнікі ўжываюцца з 1) **множналікавымі назоўнікамі**: *двое сутак, трое штаноў*; 2) **назвамі маладых істот**: *трое дзяцей, чацвёрта парасят*; 3) **назоўнікамі і асабовымі займеннікамі**, якія абазначаюць **асоб мужчынскага полу**: *двое мужчын, трое студэнтаў*; 4) са словамі **людзі, коні, гусі, свінні**: *двое гусей, трое коней, дзвяцера чалавек.*

Пры абазначэнні **адлегласці** лічэбнік ужываецца ў форме вінавальнага склону з прыназоўнікам **за**: *за два крокі, за дзвесце метраў, за пяць кіламетраў.*

Для выражэння **прыблізнай колькасці** выкарыстоўваюцца: а) **адваротны парадак слоў**: *метраў пяць, кіламетры чатыры*; б) **два лічэбнікі**: *тры-чатыры метры, пяць-шэсць дзён*; в) прыназоўнікі **пад, з, за, каля** ў спалучэнні з формай пэўнага склону: *яму пад семдзiesiąт, каля двух метраў, дзён з пяць, дні за тры.*

Пры абазначэнні **часу** лічэбнік ужываецца з прыназоўнікам **а**: *а пятай гадзіне, а палове на шостую.*

Парадкавыя лічэбнікі, якія ў спалучэнні з назоўнікам абазначаюць **дату**, ужываюцца ў форме **роднага склону**: *першага верасня, дваццаць пятага сакавіка*. У назве **свята** лічэбнік мае форму **назоўнага склону**: *Першае мая, Восьмае сакавіка.*

ПРАВАПІС АСАБОВЫХ КАНЧАТКАЎ І СУФІКСАЎ ДЗЕЯСЛОВАЎ

Змяненне дзеясловаў па асобах і ліках называецца **спражэннем**. У залежнасці ад характару асабовых канчаткаў выдзяляюцца **першае і другое** спражэнні.

Спражэнне можна вызначыць па **інфінітыве**: да **2-га** спражэння адносяцца:

- а) дзеясловы на **-іць, -ыць (акрамя аднаскладовых: жыць, шыць)**: *любіць, касіць, смажыць*;
- б) дзеясловы на **-ець (акрамя хацець)**, калі **е** выпадае ў 1-ай асобе адзіночнага ліку: *вярцець – я вярчу, ненавідзець – я ненавіджу* (параўнайце: *чарнець – я чарнею, бялець – я бялею – I спражэнне*);
- в) а таксама **гнаць, залежаць, належаць, дрыжаць, баяцца, спаць, стаяць, ляжаць, маўчаць, глядзець**.

Усе астатнія дзеясловы адносяцца да **1-га** спражэння: *хацець, шыць, чытаць*.

Увага: дзеясловы **бегчы, есці, даць** адносяцца да **рознаспрагальных**: *я – бягу, ем, дам; ты – бяжыш, ясі, дасі; ён – бяжыць, есць, дасць; мы – бяжым, ямо (ядзім), дамо (дадзім); вы – бежыце, ясце, дасце; яны – бягуць, ядуць, дадуць*.

Правапіс галосных у канчатках дзеясловаў **1-га** спражэння залежыць ад **асновы і месца націску**:

а) пасля зацвярдзелых зычных у **форме 1 асобы множнага ліку пад націскам** пішуцца галосныя **о, э**: *бяром, бярэш, сячом, сячэш; не пад націскам – а: кажам, пішам, кажашце, пішаце*;

б) пасля мяккіх зычных і пасля галосных у **форме 1-ай асобы множнага ліку пад націскам** пішацца **ё**: *цвіцём, вядзём; не пад націскам – е: сеем, дрэмлем*;

в) у **форме 2-ой асобы множнага ліку ў першым пераднаціскным складзе** пішацца літара **я**: *жывяце, ірвяце, цвіцяце*. Каб не памыліцца ў напісанні гэтай формы, неабходна спачатку паставіць дзеяслоў у 1-ай асобе множнага ліку, дзе выразна праяўляецца націскны і ненаціскны канчатак: *вязём – везяце, мыем – мыеце*.

Трэба **адрозніваць канчаткі** дзеясловаў 1-ай і 2-ой асобы множнага ліку **абвеснага і загаднага ладу**: *бяром, жывём, бяжым, бераце, жывяце, бежыце – абвесны лад; бярэш, жывем, бяжым, бярыце, жывіце, бяжыце – загадны лад*.

Неабходна **адрозніваць** дзеясловы тыпу **абяздолець (самоу) і абяздоліць (каго)**. Пры гэтым трэба кіравацца наступным: **непераходныя дзеясловы** перад суфіксам інфінітыва **-ць** маюць галосныя **е, а** і змяняюцца па **1-ым** спражэнні: *знясілець, абветраць, знясілею, абветраю, знясілееш, абветраеш, знясілее, абветрае*. **Пераходныя дзеясловы** перад суфіксам інфінітыва **-ць** маюць галосныя **і, ы** і змяняюцца па **2-ім** спражэнні: *знясіліць, абветрыць, знясілю, абветру, знясіліш, абветрыш, знясіліць, абветрыць*.

Напісанне суфіксаў **-ава-, -ява-, -ва-** ў дзеясловах залежыць ад таго, на што заканчваецца дзеяслоў у **форме 1-ай асобы адзіночнага ліку**: калі на **-ую, -юю**, то ў неазначальнай форме і ў прошлым часе пішуцца суфіксы **-ава-, -ява-**: *святкую – святкаваць, святкаваў, маляю – маляваць, маляваў*; калі на **-ваю**, то суфікс **-ва-**: *загадваю – загадваць, загадваў, пераконваю – пераконваць, пераконваў*.

Суфіксы **-іва-, -ыва-** пішуцца пасля збегу зычных, апошнімі з якіх бываюць **л, н, р**: *падтрымліваць, праветрываць*.

Калі інфінітыў закончанага трывання на **-іць** мае папярэдні галосны, то ў незакончаным трыванні перад суфіксам **-ва-** замест **і** пішацца **й**: *супакойць – супакойваць, прыклеіць – прыклеіваць*.

У прыставачных дзеясловах, калі націск падае на склад перад суфіксам **-ва-**, захоўваецца ці аднаўляецца **націскное о**: *падскочыць – падскокваць, адпрасіцца – адпрошвацца*.

Перад суфіксамі **прошлага часу -л-, -ў-** захоўваюцца галосныя, якія ўжываюцца перад **-ць** у інфінітыве: *належаць – належаў, належала, дагледзець – дагледзеў, дагледзела*. **Параўнайце:** *кніга належыць брату, сястра дагледзіць дзіця* – формы **3-й** асобы адзіночнага ліку **чыперашняга часу**.

УТВАРЭННЕ, УЖЫВАННЕ І ПРАВАПІС ДЗЕЕПРЫМЕТНІКАЎ

Дзеепрыметнікі ўтвараюцца ад асноў дзеяслова. Дзеепрыметнікі **незалежнага стану** **прошлага часу** ўтвараюцца ад **асновы інфінітыва** пры дапамозе суфікса **-л-**: *пажаўцець – пажаўцелы, зарасці – зарослы*. **Непажадана ўжываць** формы з суфіксамі **-ўш-, -ш-**: *падросшы, парыжэўшы*, паколькі яны супадаюць з аманімічнымі дзеепрыслоўямі: *Праросшы парастак убіраўся ў сілу. – Праросшы, парастак убіраўся ў сілу*.

Дзеепрыметнікі **залежнага стану** **прошлага часу** ўтвараюцца ад асновы **інфінітыва** **пераходных дзеясловаў** закончанага трывання пры дапамозе суфіксаў: **-н-** -- пры аснове на **а, я**:

апрацаваць – апрацаваны, засеяць – засеяны; -ен-, -ан- -- пры аснове на зычны і на галосныя і, ы, е: з'есці – з'едзены, пазычыць – пазычаны, забяліць – забелены, дагледзець – дагледжаны; -т- -- пры аснове з аднаскладовай каранёвай марфемай: выліць – выліты, апрануць – апрануты.

Нехарактэрны для беларускай мовы дзеепрыметнікі **незалежнага стану цяперашняга часу** з суфіксамі **-уч-, -юч-, -ач-, -яч-**, а таксама дзеепрыметнікі **залежнага стану цяперашняга часу** з суфіксамі **-ем-, -ім-**: *кантралюючыя і кантралюемыя органы* (трэба: *кантрольныя і падкантрольныя органы*).

У беларускай мове **адсутнічаюць зваротныя дзеепрыметнікі**: *нельга ўжываць формы тыпу развіваючыся краіны, прагаладаўшыя дзеці.*

Каб пазбегнуць непажаданых форм дзеепрыметнікаў, трэба карыстацца: 1) **ужывальнымі формамі дзеепрыметнікаў**: *увядзіце цветы – завялыя кветкі*; 2) **прыметнікамі і назоўнікамі**: *падаючая звезда – зічка, тоскуючий взгляд – тужлівы погляд*; 3) **дзеясловамі ці дзеепрыслоўямі**: *я не пьющий – я не п'ю; ідущие люди смотрели в её сторону – ідучы, людзі глядзелі ў яе бок*; 4) **даданымі сказами**: *одинокая свеча, горевшая на столе... --- адзінокая свечка, якая гарэла на сталі...*

УТВАРЭННЕ І ПРАВАПІС ДЗЕЕПРЫСЛОЎЯЎ

Дзеепрыслоўі **незакончанага трывання ўтвараюцца** ад асноў **цяперашняга часу дзеясловаў незакончанага трывання** з дапамогай суфіксаў **-учы, -ючы** (калі дзеяслоў **1-га** спражэння) і **-ачы, -ячы** (калі дзеяслоў **2-га** спражэння): *бягуць – бегучы, чытаюць – чытаючы, ляжаць – лежачы, стаяць – стоячы.*

Але: *баяцца – баючыся, дрыжаць – дрыжучы, крычаць – крычучы, спаць – сплочы.*

Дзеепрыслоўі **закончанага трывання ўтвараюцца** ад асноў **прошлага часу дзеясловаў закончанага трывання** з дапамогай суфіксаў **-ўшы** (пры аснове на **галосны**) і **-шы** (пры аснове на **зычны**): *сагнаў – сагнаўшы, апёк – апёкшы.*

Ад **зваротных** дзеясловаў ўтвараюцца **зваротныя дзеепрыслоўі**: *мыюцца – мыючыся; памыўся – памыўшыся; вітацца – вітаючыся; навітаўся – навітаўшыся.*

Увага: дзеепрыслоўі, утвораныя ад дзеясловаў **незакончанага трывання** з дапамогай суфіксаў **-ўшы, -шы**: *бегшы, мыўшы, касіўшы, лічацца парушэннем літаратурнай нормы* (трэба: *бегучы, мыючы, косячы*).

АСАБЛІВАСЦІ КІРАВАННЯ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

У словазлучэннях **выразна выяўляецца** нацыянальная спецыфіка мовы. Так, у беларускай мове **дзеясловы са значэннем ветлівасці тыпу дзякаваць, выбачаць, дараваць** ўтвараюць словазлучэнні з назоўнікамі (займеннікамі) у форме **давальнага** склону: *выбачайце мне, дараваць сябру.*

Дзеясловы са значэннем руху тыпу ісці, бегчы, плыць, а таксама **волевыяўленчыя (наслаць, адправіць, выправіць)** спалучаюцца з назоўнікамі (займеннікамі) у форме **вінавальнага** склону з прыназоўнікамі **па, у** (з назвамі грыбоў і ягад): *пайсці ў грыбы, наслаць па доктара.*

Дзеясловы са значэннем думкі, маўлення, пачуцця тыпу гаварыць, казаць, распытваць, разважаць, думаць, клапаціцца спаалучаюцца з назоўнікамі (займеннікамі) у форме **вінавальнага** склону з прыназоўнікам **пра**: *думаць пра будучае, разважаць пра твор, клапаціцца пра дзяцей.*

Дзеясловы тыпу смяяцца, жартаваць, рагатаць, насміхацца, здэкавацца, кніць кіруюць назоўнікамі (займеннікамі) **роднага** склону з прыназоўнікам **з**: *жартаваць з сябра, здэкавацца з палоннага.*

Дзеясловы хварэць, захварэць ужываюцца з назоўнікамі **вінавальнага** склону з прыназоўнікам **на**: *хварэць на грып, захварэць на адзёр.*

Дзеясловы ажаніць, ажаніцца ўжываюцца з назоўнікамі (займеннікамі) **творнага** склону з прыназоўнікам **з(са)**: *ажаніцца з Вольгай, ажаніў сына з суседкай.*

Дзеясловы і аддзеяслоўныя назоўнікі са значэннем пачуцця жалю, смутку, тугі кіруюць назоўнікамі ў форме **меснага** склону з прыназоўнікам **па**: *сумаваць па школе, туга па радзіме.*

Дзеясловы і назоўнікі са значэннем дзеяння ўжываюцца з назоўнікамі **меснага** склону з прыназоўнікам **па**: *хадзіць па пакоі, вандроўка па гістарычных мясцінах.*

У беларускай мове **шмат іншых спецыфічных словазлучэнняў**: **пісаць на адрас, вызначыць на смак, смуткаваць з прычыны, адрознівацца значэннем, малы памерам, паводле закона, паехаць да брата, дом на два паверхі, стаяць ля (каля) акна, некалькі разоў на тыдзень, на карысць каму, падобны да каго, не выканаць праз ляноту, загадчык аддзела, заляцацца да дзяўчыны, ехаць у млын, чытаць сам сабе, узяць шлюб, скасаваць шлюб, даглядаць дзіця і інш.**